

MASTERSCRIPTIE NEERLANDISTIEK

Loes Aartsma
(4016165)

Vrijetijdslezen in het vmbo

Een onderzoek naar het leesbevorderingsbeleid van het ministerie van
Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Juni 2018

Begeleiding Universiteit Utrecht
Eerste lezer: Dr. Jacqueline Evers-Vermeul
Tweede lezer: Dr. Sanne Elling

Met dank aan het ministerie van OCW
Iris de Graaf
Merijn van Os

Universiteit Utrecht

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Samenvatting

In dit onderzoek staat de vraag centraal op welke factoren het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap beleid kan richten om vrijetijdslezen onder vmbo-leerlingen te bevorderen. Deze vraag is beantwoord aan de hand van een literatuurstudie, een analyse van beleidsinstrumenten van OCW, interviews met vmbo-leerlingen en focusgroepen met het leesbevorderingsexperts. Uit de literatuurstudie blijkt dat zeer uiteenlopende factoren kunnen bijdragen aan de bevordering van vrijetijdslezen. Drie clusters van factoren vormen de basis van het onderzoek: leesmotivatie, leesaanbod en leesonderwijs.

Het leesbevorderingsbeleid van het ministerie van OCW is in algemene zin gericht op alle drie de factoren, maar er zijn beperkingen. Zo is het onbekend wat het bereik van leesbevorderingsinterventies gericht op leesmotivatie is en wat het effect van deze campagnes is. Ook blijkt er onduidelijkheid te bestaan of er voldoende leesmateriaal is dat aansluit bij de interesses, leefwereld en het leesniveau van vmbo-leerlingen. Zowel vmbo-leerlingen als deskundigen gaven als aanknopingspunt dat de bekendheid van het bestaande aanbod verbeterd kan worden. Verder zijn er aanknopingspunten om de begeleiding van vmbo-leerlingen te verbeteren door bibliotheekmedewerkers, docenten en andere betrokken partijen te professionaliseren. Actoren moeten het belang van leesbevordering inzien en weten aan de hand van welke factoren ze daaraan kunnen bijdragen. Ook is het een aanbeveling om meer onderzoek te doen naar handvatten die aan vmbo-docenten geboden kunnen worden, zodat het docenten makkelijker gemaakt wordt om lees- en literatuuronderwijs te geven. Belangrijk is volgens de deskundigen dat er voldoende draagvlak voor leesbevordering bestaat vanuit de schoolleiding. Ten slotte kan er onderzocht worden hoe lesmethodes meer kunnen bijdragen aan leesbevordering.

Inhoudsopgave

Samenvatting	1
1. Inleiding	3
2. Literatuurstudie over factoren van invloed op leesgedrag.....	6
3. Leesbevorderingsbeleid ministerie van OCW	8
3.1 Opbouw van het leesbevorderingsbeleid.....	8
3.2 Factoren leesbevorderingsbeleid	10
3.3 Tussentijdse bevindingen	11
4. Aanknopingspunten volgens de doelgroep.....	13
4.1 Samenstelling en interviewwijze	13
4.2 Resultaten	13
4.3 Tussentijdse bevindingen	14
5. Focusgroepen.....	15
5.1 Methode focusgroepen	15
5.1.1 Samenstelling focusgroep en werving experts	15
5.1.2 Vraagstelling en interviewwijze	15
5.1.3 Verwerking en analyse	16
5.1.4 Ethische overwegingen.....	16
5.2 Resultaten focusgroepen.....	18
5.2.1 Leesmotivatie	18
5.2.2 Aanbod van leesmateriaal.....	19
5.2.3 Leesonderwijs.....	22
5.3 Tussentijdse bevindingen	25
6. Conclusie en aanbevelingen	26
7. Discussie.....	31
7.1 Beperkingen van het onderzoek	31
7.2 Theoretische reflectie en suggesties voor vervolgonderzoek	32
Literatuurlijst.....	34
Bijlagen	39
Bijlage I: Interviewgids focusgroep	39
Bijlage IIa: Samenvatting focusgroep 1	42
Bijlage IIb: Samenvatting focusgroep 2.....	49
Bijlage III Overige leesbevorderingsinitiatieven.....	56

1. Inleiding

Jongeren besteden steeds minder tijd aan lezen in de vrije tijd, zo bleek begin 2018 uit het SCP-rapport *Lees:Tijd Lezen in Nederland*. Uit het SCP-rapport blijkt dat de afname van het aandeel lezers het meest zichtbaar is bij jongeren van 13-19 jaar en onder laag- en middelbaaropgeleiden (Wennekers, Huysmans en De Haan 2018).¹ De Raad voor Cultuur noemt deze afname van het aandeel jonge vrijetijdslezers een punt van grote zorg (2018). In het rapport *De Daad bij het Woord* ziet de Raad voor Cultuur verbeterpunten op het huidige leesbevorderingsbeleid. Er zou meer ingezet moeten worden op de cultuur van de niet-lezer. Om dit te bereiken adviseerde de raad onder andere om structurele ‘leesoverleggen’ te organiseren en om financiële ondersteuning van leesbevorderingsprogramma’s te continueren.²

Leesbevordering kent naast een cultureel belang voor de boekensector ook een maatschappelijk belang om laaggeletterdheid tegen te gaan. Dat er winst te behalen valt op het gebied van laaggeletterdheid onder jongeren komt naar voren in het internationale vergelijkingsonderzoek PISA (Programme for International Student Assessment). Uit dat onderzoek blijkt dat 62% van de vijftienjarige leerlingen uit vmbo-basis en 35% procent uit vmbo-kader laaggeletterd is (OECD 2016). Lezen in de vrije tijd kan bijdragen aan de preventie van laaggeletterdheid. Jongeren die fictie en/of tijdschriften lezen, hebben gemiddeld een betere leesvaardigheid dan jongeren die dat niet doen (Mol en Bus 2011).

Het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (afgekort OCW) is verantwoordelijk voor zowel het onderwijs- als het cultuurstelsel. Binnen het ministerie van OCW bestaan er verschillende initiatieven die lezen in de vrije tijd stimuleren. Een deel van de initiatieven komt voort uit het cultuurbeleid en gaat uit van de gedachte dat inzet op leesmotivatie leidt tot meer lezen in de vrije tijd. Andere leesbevorderingsinstrumenten komen voort uit het onderwijsbeleid dat voornamelijk gericht is op het behalen van een beoogd taalniveau.

Het SCP-rapport en PISA-onderzoek vormen voor het ministerie een aanleiding om meer inzicht te vergaren naar mogelijke verbeterpunten op het beleid ter bevordering van lezen in de vrije tijd. In bestaand onderzoek naar leesbevordering is niet onderzocht hoe het huidige leesbevorderingsbeleid van het ministerie van OCW verbeterd kan worden. Dit onderzoek geeft daar invulling aan, met het vrijetijdslezen van vmbo-leerlingen als focus. Dit rapport biedt aanknopingspunten en verbeterpunten volgens vmbo-leerlingen en deskundigen op het gebied van leesbevorderingsbeleid. De volgende vraag staat daarom centraal in dit onderzoek:

Op welke factoren kan het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap beleid richten om vmbo-leerlingen meer te laten lezen in hun vrije tijd?

Deze hoofdvraag wordt beantwoord aan de hand van de volgende vier deelvragen:

- 1) Welke factoren dragen bij aan leesbevordering? Op basis van de inzichten uit de literatuur wordt een overzicht gegeven van verschillende factoren die (kunnen) bijdragen aan leesbevordering (Hoofdstuk 2).
- 2) Op welke factoren zet het huidige leesbevorderingsbeleid van het ministerie van OCW in? Door middel van een analyse wordt inzicht gegeven in het leesbevorderingsbeleid en de factoren waarop dit beleid al dan niet op inzet (Hoofdstuk 3).

---

¹ Vmbo is als volgt ingedeeld in deze categorieën: vmbo kader- en beroepsgerichte leerweg = laagopgeleid, vmbo gemengde en theoretische leerweg = middelbaar opgeleid.

² De Raad voor Cultuur spreekt over een tweemaandelijks ‘leesoverleg’. Hiermee wordt een samenwerkingsverband bedoeld, waarvan de Leescoalitie de basis kan vormen, maar waar ook vertegenwoordigers van fondsen, het onderwijs en de wetenschap en andere belanghebbenden uit het letterenveld aanwezig kunnen zijn (Raad voor Cultuur 2018,75).

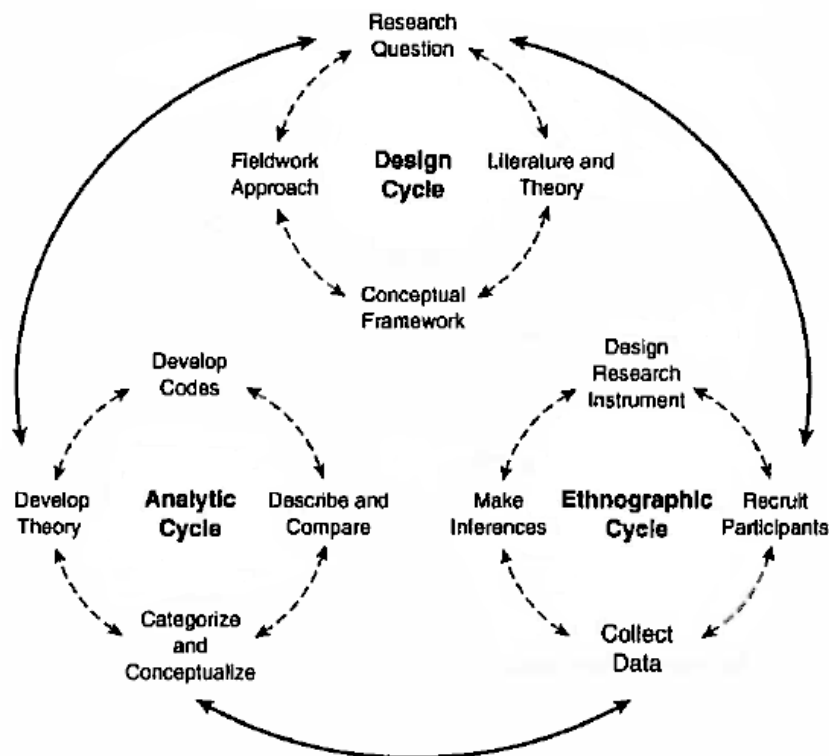
- 3) Waar ziet de doelgroep (vmbo-leerlingen) aanknopingspunten om het leesbevorderingsbeleid te verbeteren? Aan de hand van interviews met vmbo-leerlingen (Aartsma 2018) wordt het perspectief van jongeren op lezen in de vrije tijd in beeld gebracht (Hoofdstuk 4).
- 4) Wat is het advies van experts om het leesbevorderingsbeleid te verbeteren? In focusgroepen met deskundigen op het gebied van leesbevordering is gezocht naar aanknopingspunten om het leesbevorderingsbeleid van het ministerie van OCW te verbeteren aan de hand van de factoren uit de literatuurstudie, beleidsinstrumenten en de interviewresultaten (Hoofdstuk 5).

In de conclusie worden de tussentijdse bevindingen samengebracht en wordt een advies uitgebracht aan het ministerie van OCW (Hoofdstuk 6). Tot slot volgt in de discussie een reflectie op het onderzoek met aanbevelingen voor vervolgonderzoek (Hoofdstuk 7).

Onderzoeksmethode

De methode van het onderzoek bestaat uit een triangulatie van een literatuurstudie, interviews met vmbo-leerlingen en focusgroepen met deskundigen op het gebied van leesbevordering. De onderzoeksmethode is gebaseerd op circulaire systeem van kwalitatief onderzoek van Hennink, Hutter en Bailey (2011) (Figuur 1). Dit houdt in dat er tijdens het onderzoeksproces gereflecteerd wordt op eerdere keuzes en resultaten. Kwalitatief onderzoek bestaat volgens de Hennink et al. (2011) uit een ‘ontwerpcyclus’, ‘ethnografische cyclus’ en ‘analytische cyclus’ die met elkaar samenhangen en elkaar beïnvloeden.

Figuur 1. “Hutter-Hennink qualitative research cycle” (Hennink et al. 2011, 4).

De eerste fase van het onderzoek vindt plaats in de ontwerpcyclus. Binnen deze cirkel vallen onder andere het ontwerp van de vraagstelling, het vormen van een theoretische basis en het opstellen van belangrijke concepten. Binnen de ethnografische cyclus wordt vervolgens een onderzoeksmethode geschreven waaruit blijkt hoe de participanten geworven zijn en hoe de data verzameld zijn. In de

analytische cyclus vindt vervolgens de codering van de focusgroepen plaats en worden de resultaten beschreven, vergeleken en gecategoriseerd (Hennink et al. 2011).

De ontwerpfase en etnografische fase van deze circulaire aanpak is niet alleen op de wetenschappelijke literatuur gebaseerd, maar er ook gebruik gemaakt van advies van betrokken begeleiders van het ministerie van OCW en de Universiteit Utrecht. Op deze manier is gebruik gemaakt van hun beleids- en onderzoekservaring.

Onderzoeksfocus en belangrijke begrippen

Omdat het SCP-rapport over vrijetijdslezen een aanleiding van dit onderzoek vormt, ligt de focus op lezen in de vrije tijd. Daarnaast bestaat de praktische reden dat het onderzoek uitgevoerd wordt voor de afdeling Informatie- en Bibliotheekbeleid dat onder de directie Media en Creatieve Industrie valt. Omdat lezen in de vrije tijd en leesonderwijs sterk met elkaar samenhangen, wordt in dit onderzoek ook aandacht besteed aan het onderwijsbeleid.

Belangrijke begrippen

Omdat er veel verschillende definities worden gehanteerd door studies en instellingen worden hier korte definities gegeven van een aantal kernbegrippen. Belangrijk om te vermelden is dat deze begrippen niet één op één zijn overgenomen uit beleidsstukken van het ministerie van OCW. Er is gekozen voor algemene beschrijvingen die het best aansluiten bij de inhoudelijke insteek van het onderzoek.

Leesbevordering: interventies die gericht zijn op het vergroten van de leestijd onder jongeren.

Leesbevorderingsbeleid: het beleid dat leesbevorderingsinterventies faciliteert en stimuleert.

Leesgedrag: de hoeveelheid tijd die aan lezen besteed wordt, wat er gelezen wordt (welke genres), hoe er gelezen wordt (digitaal/papier) en wanneer er gelezen wordt (vakantie, verplicht op school, voor het slapen ect.).

Lezen in de vrije tijd: het recreatief lezen van leesboeken, verhalen, tijdschriften, artikelen en stripboeken. Het gaat dus niet om het lezen van korte teksten op bijvoorbeeld sociale media of om het lezen van teksten met educatieve doeleinden.

Leesvaardigheid: “het begrijpen van, gebruiken van, reflecteren op en het omgaan met geschreven teksten om je doelen te bereiken, je kennis en potentieel te verruimen, en deel te nemen aan de maatschappij” (Cito 2016, 40).

Laaggeletterd(heid): door een gebrek aan oefening is de leesvaardigheid onvoldoende ontwikkeld om te functioneren in de maatschappij (Cito 2016; Nielen 2016, 102). Het ministerie van OCW hanteert een definitie van PIAAC (Programme for the International Assessment of Adult Competencies) wanneer het om laaggeletterdheid gaat. Deze definitie wordt niet overgenomen in dit onderzoek omdat de definitie gericht is op 16-65-jarigen.

2. Literatuurstudie over factoren van invloed op leesgedrag

Dit hoofdstuk bespreekt algemene factoren waarvan verondersteld wordt dat ze kunnen bijdragen aan de bevordering van lezen in de vrije tijd. De factoren die van invloed zijn op leesgedrag staan met elkaar in relatie en beïnvloeden elkaar. Er is gekozen voor algemene factoren omdat er onvoldoende onderzoek is gedaan naar factoren die specifiek bij vmbo-leerlingen een rol spelen.

Leesmotivatie is een veel genoemde factor die van invloed is op leesgedrag (Becker, McElvany en Kortenbruck 2010; Schaffner, Schiefele en Ulferts 2013; Wigfield 1999; Wigfield, Gladstone en Turci 2016). Het wordt dan ook als problematisch gezien dat Nederlandse jongeren vanuit internationaal perspectief beneden gemiddeld scoren op het gebied van leesmotivatie (Inspectie van het Onderwijs 2014). Vaak wordt er gesproken over een positieve spiraal: wanneer iemand meer leest, verbetert de leesvaardigheid, wat ervoor kan zorgen dat het leesplezier toeneemt en iemand meer gaat lezen in de vrije tijd (Nielen 2016).

Bij motivatie wordt onderscheid gemaakt tussen intrinsieke en extrinsieke leesmotivatie. **Intrinsieke motivatie** is een vorm van motivatie waarbij iemand lezen zelf plezierig, interessant of waardevol vindt (Van Gelderen 2013; Schaffner et al. 2013; Van Steensel, Oostdam en Wigfield 1997). Deze vorm van motivatie heeft een positief effect op de ontwikkeling van leesvaardigheden (Becker et al. 2010; Guthrie et al. 1999; Schaffner et al. 2013). Volgens Wigfield (1999) hangt **interesse** sterk samen met intrinsieke leesmotivatie: wanneer iemand het verlangen heeft om te lezen over een onderwerp vanuit interesses, zal het plezier van het lezen van zowel literaire als informatieve teksten toenemen. Een tekst is interessanter voor jongeren, als er een relatie is tussen de tekst en het leven van de jongere (Gambrell 2011). Het blijkt dan ook zinvol om te investeren in programma's die de interesses van jongeren aanspreken (Van Steensel et al. 2016).

In de *Self-Determination Theory* onderscheiden Ryan en Deci (2000) vier categorieën van **extrinsieke leesmotivatie**. Zo kan extrinsieke motivatie ontstaan om te voldoen aan bepaalde opgelegde beloningsvoorwaarden (externe regulatie), om een gevoel van schuld of angst te voorkomen of om het ego te vergroten (interjectie), omdat iemand zich identificeert met bepaald gedrag vanuit persoonlijk belang (identificatie) of omdat iemand zichzelf beoordeelt en een nieuwe ordening aanbrengt in verband met andere behoeften.

Extrinsieke leesmotivatie kan ook gekoppeld worden aan het behalen van **doelstellingen**. Ames (1992) maakt onderscheid tussen verschillende doelstellingen: *mastery goals* en *performance goals*. Volgens Ames bestaat er vanuit de *mastery goals* een verband met effectiever leergedrag, omdat iemand dan gemotiveerd is om vaardigheden te verbeteren. Bij *performance goals* gaat het om het verhogen van de prestatie door beter te worden dan anderen.

Naast intrinsieke en extrinsieke leesmotivatie, maakt een aantal studies ook onderscheid tussen motivatie en **amotivatie**. Amotivatie houdt in dat de intentie om te handelen ontbreekt (Ryan en Deci 2000). Leesactiviteiten kunnen vermeden worden wanneer iemand een gevoel van frustratie of weerstand ervaart (Van Steensel et al. 2013). Dat gevoel van frustratie kan voortkomen uit een zwakke leesvaardigheid. Zowel Van Steensel et al. (2013) als Nielen (2016) benadrukken het belang om rekening te houden met het bestaan van amotivatie in onderzoek naar het leesgedrag van vmbo-leerlingen. Niet alle studies zijn het erover eens dat er een onderscheid bestaat tussen motivatie en amotivatie (Van Steensel et al. 2013).

Om het gevoel van zelfvertrouwen en het leesplezier van jongeren te vergroten blijkt het zinvol om in te zetten op het **gevoel van competentie** (De Naeghel 2013; Ryan en Deci 2000; Van Steensel et al. 2016; Wigfield 1999). Een zwakke leesvaardigheid komt voor bij 12% van de vmbo-leerlingen (OECD 2016). Dit betekent dat niet alle leerlingen in staat zijn om teksten op het opleidingsniveau te lezen en te begrijpen. Het is van belang dat een tekst aansluit bij het niveau van de leerling (Gambrell 2011). Het niveau moet niet te hoog of te laag liggen en jongeren moeten

uitgedaagd worden door opdrachten waarbij nieuwe informatie geleerd wordt (Turner en Paris 1995). Het tekstbegrip van jongeren kan toenemen naarmate iemand een tekst interessanter vindt (Guthrie en Wigfield 1999; Schiefele 1999; Wigfield 1997).

Wat ook bij kan dragen aan een gevoel van competentie en leesmotivatie is **sociale interactie** (Gambrell 2011; Turner en Paris 1995; Ryan en Deci 2000). Sociale interactie houdt in dat jongeren bijvoorbeeld samen lezen, met anderen praten over gelezen teksten of samenwerken aan leesopdrachten op school. Door sociale interactie zou ook nieuwsgierigheid en een gevoel van verbondenheid met de opdracht toenemen (Turner en Paris 1999).

Naast sociale interactie is ook het **gevoel van autonomie** van belang voor leesmotivatie (Gambrell 2011; Guthrie en Wigfield 2000; De Naeghel 2013; Turner en Paris 1995; Ryan en Deci 2000; Van Steensel et al. 2016). Een gevoel van autonomie kan bereikt worden wanneer iemand zelf keuzes mag maken over wat er gelezen wordt. Dat er op het gebied van autonomie winst te behalen is, blijkt uit een enquête van Duo Onderwijsonderzoek (2017b) waarin 60% van de vmbo-leerlingen aangeeft nooit of bijna nooit zelf een boek te mogen kiezen tijdens vrij lezen op school. Op een deel van (voornamelijk de bovenbouw) van het vmbo-onderwijs geldt een verplichte leeslijst.

Ook op het gebied van vrij lezen in het **leesonderwijs** is er ruimte voor verbetering. Het heeft een positief effect op jongeren wanneer scholen meer tijd besteden aan vrij lezen en het bevorderen van intrinsieke leesmotivatie (Gambrell 2011; Krashen 2011). Volgens Duo Onderwijsonderzoek (2017a) geeft 67% van de vmbo-docenten Nederlands aan minstens één keer per week tijd vrij te maken in de les voor vrij lezen.

Recreatief lezen kan daarnaast bevorderd worden door een samenwerking tussen school en ouders te genereren. Zwakke lezers kunnen erbij geholpen zijn wanneer de docent ouders adviseert of begeleidt in de boekkeuze (Baker 2003; Nielen 2016). De **leesopvoeding** van ouders kan van invloed zijn op de leesvaardigheid van kinderen (Baker 2003; Lemaire 2004; Notten, Kraaykamp en Ultee 2008). Zo ontwikkelen jongeren die vanuit de leesopvoeding meekrijgen dat lezen leuk is een betere leesvaardigheid dan wanneer de nadruk wordt gelegd op het verbeteren van vaardigheden (Baker 2003). De houding van de ouders kan ook effect hebben op het leesgedrag. Zo zijn jongeren erbij gebaat wanneer ouders een tolerante en geduldige houding hebben (Baker 2003) en kan het een positief effect hebben op de leesvaardigheid wanneer ouders het gesprek over gelezen teksten aangaan (Baker 2003; Lemaire 2004; Notten et al. 2008). Volgens Van Steensel et al. (2016) is er op het gebied van leesbevorderingsinterventies gericht op de thuissituatie nog terrein te winnen, omdat een meerderheid van de interventies gericht is op het onderwijs. Een kanttekening die de onderzoekers daarbij plaatsen is dat er meer onderzoek gedaan moet worden naar de rol van interventies in leesopvoeding.

Tot slot kan ook een geschikt **leesaanbod** van invloed zijn op leesgedrag (Gambrell 2011; Krashen 2011; Nielen 2016). Een groot en actueel leesaanbod op school kan volgens onderzoek van Nielen (2016) gericht op het primair onderwijs een positief effect hebben op de ontwikkeling van tekstbegrip van jongeren. Wanneer er op scholen een rijke bibliotheek aanwezig is, zoals bij scholen die deelnemen aan *de Bibliotheek op school*, kan dat bijdragen aan een hoger gemiddelde van leerlingen, een betere bekendheid met het geschikte en beschikbare aanbod en is er een indicatie dat jongeren meer tijd besteden aan leen dan jongeren van scholen met een algemene bibliotheek (Nielen 2016). Het is niet bekend of dit effect ook geldt voor het voortgezet onderwijs.

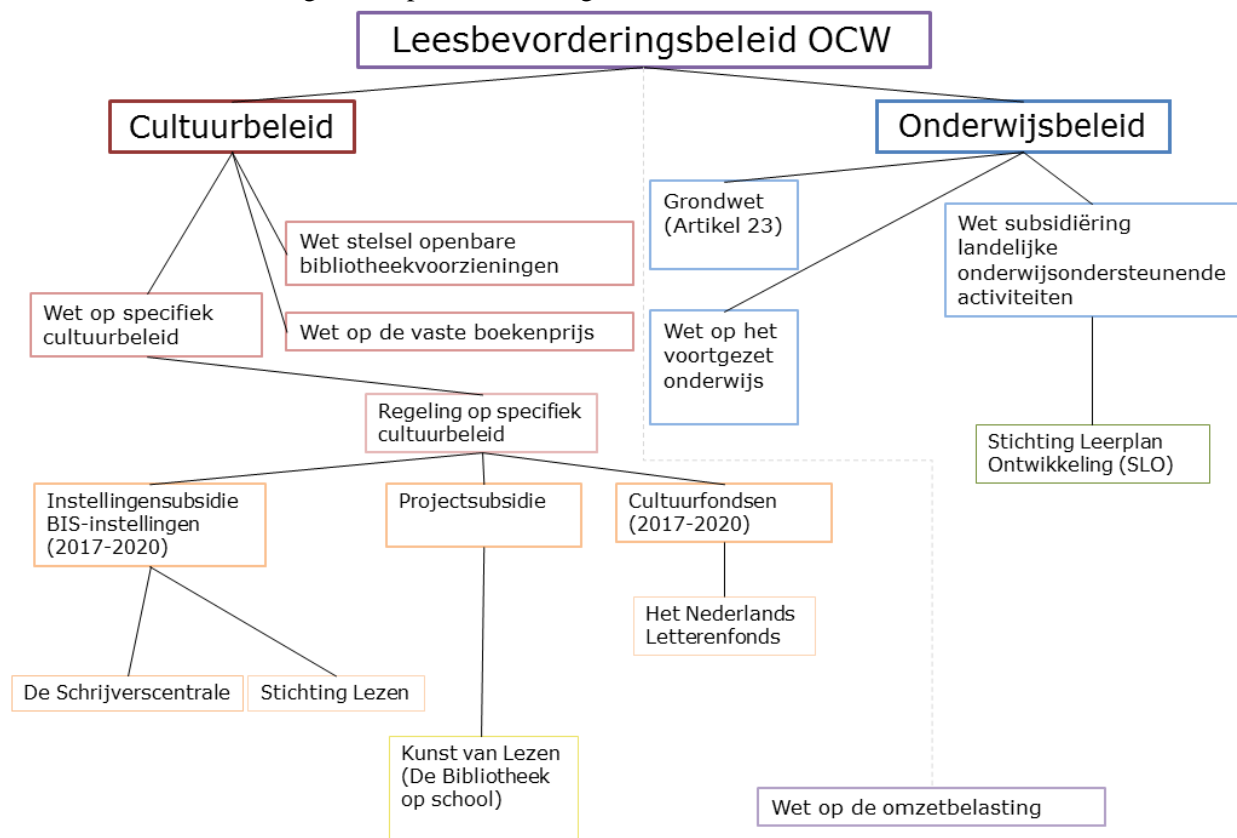
3. Leesbevorderingsbeleid ministerie van OCW

In dit hoofdstuk staat het leesbevorderingsbeleid van het ministerie van OCW gericht op vmbo-leerlingen centraal. Eerst wordt een beknopt overzicht gegeven van de structuur van het huidige leesbevorderingsbeleid. Vervolgens wordt gekeken op welke factoren het leesbevorderingsbeleid inzet en in hoeverre de factoren overeenkomen met de genoemde factoren uit het literatuuroverzicht.

3.1 Opbouw van het leesbevorderingsbeleid

Zoals gezegd geeft deze paragraaf een beknopt, niet uitputtend, overzicht van het huidige leesbevorderingsbeleid gericht op het vmbo.³ Een uitgebreide beschrijving van de beleidsinstrumenten is gemaakt door Aartsma (2018).

Figuur 2. Een schematische weergave van beleidsinstrumenten voor het leesbevorderingsbeleid van het ministerie van OCW gericht op vmbo-leerlingen.

Zoals in Figuur 2 is te zien, vormt wet- en regelgeving de basis van het leesbevorderingsbeleid van het ministerie van OCW. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen cultuur- en onderwijsbeleid. De basis van het cultuurbeleid is de *Wet op specifiek cultuurbeleid*. Deze wet stelt dat de minister van OCW verantwoordelijk is voor “het scheppen van voorwaarden, voor het in stand houden en ontwikkelen, sociaal en geografisch spreiden of anderszins verbreden van cultuuruitingen” (Art. 2 Wet op specifiek cultuurbeleid 2016). In de wet wordt het begrip ‘cultuuruitingen’ niet geëxpliciteerd.

³ Het overzicht kan niet als uitputtend beschouwd worden omdat het geen weergave is van het totale leesbevorderingsbeleid van het ministerie van OCW. Het cultuur- en onderwijsbeleid zijn in werkelijkheid gebaseerd op meer wet- en regelgeving dat Figuur 2 toont. Omdat dit onderzoek gericht is op leesbevorderingsbeleid met betrekking op het vmbo, is er gekozen voor een beknopte weergave.

Andere wetgeving met invloed op de (culturele) letterensector is:

- *Wet stelsel openbare bibliotheekvoorzieningen*: deze wet bepaalt de vijf kernfuncties van openbare bibliotheken, waaronder het ter beschikking stellen van kennis en informatie, het bieden van mogelijkheden van educatie en bevorderen van lezen, en het bevorderen van de kennismaking met literatuur;
- *Wet op de omzetbelasting*: deze wet bepaalt dat er voor papieren (educatieve) boeken een verlaagd btw-tarief geldt;
- *Wet op vaste boekenprijzen*: deze wet bepaalt dat de uitgever en importeur een vaste prijs voor boeken bepalen voor een periode van minimaal een half jaar.

De *Regeling op specifiek cultuurbeleid* specificeert de *Wet op specifiek cultuurbeleid* met regels voor subsidiëring van cultuuruitingen zoals letteren. Er wordt onderscheid gemaakt tussen drie soorten subsidie: instellingsubsidie, projectsubsidie en cultuurfondsen.

1. Onder instellingsubsidie valt de subsidie voor BIS-instellingen (basisinfrastructuur cultuurinstellingen). De *Regeling op specifiek cultuurbeleid* bepaalt de voorwaarden waaraan BIS-instellingen moeten voldoen. In de periode 2017-2020 ontvangen Stichting Lezen en de Schrijverscentrale subsidie als BIS-instellingen.
  - a. Stichting Lezen is een ondersteunende instelling met als kernactiviteit de landelijke coördinatie van leesbevordering en literatuureducatie. De doelgroep waar Stichting Lezen voornamelijk op richt zijn (toekomstige) intermediairs, zoals docenten, bibliotheken en ouders.
  - b. De Schrijverscentrale faciliteert schrijversbezoeken voor zowel het primair- als voortgezet onderwijs.
2. Projectsubsidie kan verstrekt worden door de minister van OCW wanneer daar aanleiding voor is. *Kunst van Lezen* ontvangt over de periode 2016-2018 een projectsubsidie en is onderdeel van het actieprogramma *Tel mee met Taal. Kunst van Lezen* wordt gecoördineerd door Stichting Lezen en de Koninklijke Bibliotheek. Een onderdeel van *Kunst van Lezen* is het project *de Bibliotheek op school*. De implementatiefase van *de Bibliotheek op school* in het voortgezet onderwijs startte in 2014.
3. Het Nederlands Letterenfonds wordt gesubsidieerd als cultuurfonds voor de vastgestelde periode van 2017-2020. Dit fonds stimuleert de kwaliteit en verspreiding van literatuur door bijvoorbeeld subsidies te verlenen aan schrijvers, uitgevers vertalers en festivals.

Naast het cultuurbeleid beoogt ook het onderwijsbeleid bij te dragen aan leesbevordering. Vanuit het onderwijsbeleid is een aantal wetten relevant voor de leesbevordering van vmbo-leerlingen.

- *Grondwet*: Artikel 23 van deze wet bepaalt dat het onderwijs een aanhoudende zorg van de regering is en dat het geven van onderwijs vrij is mits het onderwijs voldoet aan de normen van bekwaam onderwijs zoals o.a. wordt bepaald door onderstaande wet- en regelgeving.
- *Wet op het voortgezet onderwijs*: deze wet bepaalt dat er kerndoelen voor het onderwijs vastgesteld worden. Er zijn kerndoelen opgesteld voor de onderbouw van het vmbo (leerjaar 1+2). Eén van de kerndoelen is dat er aandacht moet worden besteed aan Nederlandse taal;
- *Wet subsidiering Landelijke Onderwijsondersteunende activiteiten*: deze wet bepaalt het kader voor Stichting Leerplan Ontwikkeling (SLO). SLO heeft vier kerntaken, waaronder “het ontwikkelen en onderhouden van landelijke leerkaders [; en] het ondersteunen en adviseren met betrekking tot leerplanontwikkeling” (Art. 2 Wet subsidiering landelijke onderwijsondersteunende activiteiten 2013).
  - o *Referentiekader rekenen en taal*: in dit referentiekader wordt per onderwijsniveau het beoogde eindniveau van de Nederlandse taal vastgelegd (Meijerink et al. 2009).

3.2 Factoren leesbevorderingsbeleid

Deze paragraaf geeft aan de hand van de factoren uit het literatuuroverzicht inzicht in waar het leesbevorderingsbeleid van het ministerie van OCW gericht op vmbo-leerlingen wel of niet op inzet. Hiervoor is gekeken wat de leesbevorderingsinterventies zichzelf als doel stellen op websites en in beleidsplannen en jaarverslagen. Er is niet gekeken naar het bereikte effect omdat hier nauwelijks of geen gegevens over bekend zijn. Een opmerking vooraf is dat het leesbevorderingsbeleid grotendeels algemeen beleid is, dat niet wordt toegespitst op specifieke doelgroepen in de samenleving, zoals vmbo-leerlingen. Het beleid vanuit verschillende instellingen en projecten die gefinancierd worden door het ministerie van OCW, zoals besproken in de voorgaande paragraaf, is soms wel gericht op vmbo-leerlingen.

Het leesbevorderingsbeleid van het ministerie van OCW is gedeeltelijk gericht op het vergroten van de **leesmotivatie**. Verschillende instellingen en projecten die het ministerie van OCW financiert, lijken voornamelijk in te zetten op **intrinsieke leesmotivatie** omdat ze het doel stellen om het leesplezier van jongeren te vergroten. Zo zet BIS-instelling Stichting Lezen (vaak) in samenwerking met andere organisaties in op het vergroten van leesmotivatie door verschillende evenementen te organiseren. Voorbeelden van evenementen die Stichting Lezen ondersteunt en/ of organiseert met de doelstelling om leesplezier te vergroten zijn *Literatour*, *Read2Me*, *De Weddenschap* en *de Dag van de Jonge Jury*.⁴ Een evenement zoals *De Weddenschap* speelt ook sterk in op **extrinsieke leesmotivatie** door jongeren te motiveren met bekende Nederlanders en prijzen die jongeren kunnen winnen. Stichting Lezen stelde in het beleidsplan 2017-2020 het doel om meer in te zetten op evaluaties en effectmetingen van campagnes en om meer inzicht te krijgen in het bereik (Stichting Lezen 2017). Uit bestaand onderzoek blijkt dat een minderheid van de docenten Nederlands meedoet aan dit soort interventies (Duo Onderwijsonderzoek 2017a).

Campagnes spelen vaak in op **sociale interactie** omdat vmbo-leerlingen leerlingen de mogelijkheid krijgen om met auteurs en met elkaar in gesprek te gaan over het leesmateriaal. Dit is onder andere het geval bij evenementen als *Stap op de rode loper!* en schrijversbezoeken van de Schrijverscentrale. Daarmee zet het Nederlands Letterenfonds in op het doel om een nieuwe groep lezers aan te spreken en zet de Schrijverscentrale in op het vergroten van positieve ervaringen met literatuur door schrijversbezoeken te faciliteren. Hoewel De Schrijverscentrale voornamelijk gericht is op het primair onderwijs, wordt er sinds 2016 meer ingezet op het voortgezet onderwijs.⁵

Stichting Lezen zet als kennisinstituut in op het verspreiden van kennis over factoren die een rol kunnen spelen bij leesbevordering. De kennisverspreiding is voornamelijk gericht op 'intermediairs' zoals docenten en andere betrokken partijen. Via de Leesmonitor en onderzoeksrapporten informeert de BIS-instelling actoren over factoren zoals een **gevoel van competentie** en een **gevoel van autonomie**. Leesbevorderingscampagnes zetten echter niet expliciet in op deze factoren.

Verschillende beleidsinstrumenten zijn gericht op het **leesaanbod**. Om te beginnen zetten diverse instrumenten in op een laagdrempelige beschikbaarheid van het aanbod, zoals *de Bibliotheek op school* – onderdeel van het project *Kunst van Lezen*. Eind 2016 voerde 20% van de openbare bibliotheken *de Bibliotheek op school* uit.⁶ Het programma stelt als doel om eind 2018 een percentage van 25% te bereiken (Ecorys 2017). De toegankelijkheid van het leesaanbod wordt ook bevorderd door de *Wet stelsel openbare bibliotheekvoorzieningen* (2014), waarin gesteld wordt dat alle jongeren onder de 18 geen contributie hoeven te betalen, tenzij anders is besloten door het college van burgemeesters en wethouders of het bestuurscollege. Daarnaast maakt de *Wet op omzetbelasting* de aankoop van leesmateriaal laagdrempeliger en is een doel van de *Wet op specifiek cultuurbeleid* en de

⁴ Een overzicht van overige leesbevorderingsinterventies is te vinden in Bijlage III.

⁵ In 2016 was 6% van het totaal aantal contracten in het vmbo (Schrijvers, School, Samenleving (2016b, 15).

⁶ Dit gaat om 30 openbare bibliotheken.

Wet op de vaste boekenprijs om een divers aanbod te behouden en bevorderen. Ondanks de verschillende beleidsinstrumenten die gericht zijn op een divers aanbod, zet het beleid niet specifiek in op een aanbod voor vmbo-leerlingen. Niet alleen de toegang, maar ook de bekendheid of zichtbaarheid van het leesaanbod staat centraal in het leesbevorderingsbeleid. Zo stelt de Schrijverscentrale als doel om jongeren kennis te laten maken met het (literaire) aanbod net als een van de vijf kernfuncties van openbare bibliotheken zoals is opgesteld in *Wet stelsel openbare bibliotheekvoorzieningen*.

Volgens Duo Onderwijsonderzoek (2017b) valt er terrein te winnen in het aanbod aan leesmateriaal in de **thuisituatie** van jongeren, omdat een derde van de vmbo-leerlingen zegt ‘geen of heel weinig’ boeken thuis te hebben. Het leesbevorderingsbeleid zet echter niet expliciet in op de leesopvoeding van jongeren in het voortgezet onderwijs. Wel stelt Stichting Lezen het doel om meer onderzoek te doen naar de rol die ouders en andere betrokkenen kunnen hebben op leesopvoeding (Stichting Lezen 2017).

Onderwijsbeleid dat voortkomt uit het ministerie van OCW zet voornamelijk in op de **leesvaardigheid** van vmbo-leerlingen door het beoogde eindniveau op het gebied van Nederlandse taal vast te leggen in het *Referentiekader taal en rekenen* (Meijerink et al. 2009). Er wordt gesteld dat leerlingen aan het eind van vmbo bb/kb niveau 2F moeten behalen. 2F is het niveau dat iedereen nodig zou hebben om te kunnen deelnemen in de maatschappij. Tabel 1 geeft een algemene omschrijving van het eindniveau voor lezen.

Tabel 1. *Referentiekader taal en rekenen referentieniveaus* (Meijerink et al. 2009, 10-14).

Algemene omschrijving	Niveau 2F (eind vmbo bb/kb)	Niveau 3F (eind vmbo gl/tl)
Lezen zakelijke tekst	“Kan teksten lezen over alledaagse onderwerpen, onderwerpen die aansluiten bij de leefwereld van de leerling en over onderwerpen die verder van de leerling af staan.”	“Kan een grote variatie aan teksten over onderwerpen uit de (beroeps)opleiding en vanuit maatschappelijke aard zelfstandig lezen. Leest met begrip voor geheel en details.”
Lezen fictionele, narratieve en literaire teksten	“Kan eenvoudige adolescentenliteratuur herkenkend lezen.”	“Kan adolescentenliteratuur en eenvoudige volwassenliteratuur kritisch en reflecteren lezen.”

Noot: In het *Referentiekader taal en rekenen* (Meijerink et al. 2009) wordt de algemene omschrijving verder gespecificeerd. De gebruikte afkortingen van vmboniveaus staan voor: bb=vmbo-basis, kb=vmbo-kader, gl=gemengde leerweg, tl=theoretische leerweg.

Hoewel de eindtermen van het onderwijs vaststaan, worden onderwijsinstellingen grotendeels vrij gelaten in de manier waarop zij het onderwijs invullen (Grondwet 2017). Omdat er volgens de Grondwet vrijheid voor het geven van onderwijs bestaat, kan het ministerie van OCW vaak niet meer doen dan kaders en randvoorwaarden scheppen. Hoewel het leesbevorderingsbeleid van het ministerie van OCW vmbo-scholen niet kan verplichten om bijvoorbeeld vrij lezen in te voeren of om deel te nemen aan leesbevorderingsinterventies, kan het ministerie dergelijke interventies wel ondersteunen en faciliteren. Zo ondersteunt BIS-instelling Stichting Lezen als kenniscentrum scholen en andere betrokken partijen door ze te informeren over factoren die kunnen bijdragen aan leesbevordering.

3.3 Tussentijdse bevindingen

De tussentijdse bevindingen zijn samengevat in Tabel 2. De tabel toont een beknopte schematische weergave van de informatie die in de voorgaande paragraaf is besproken. De factoren in het schema komen voort uit de literatuurstudie.

Tabel 2. Beknopte schematische weergave factoren doelstellingen leesbevorderingsbeleid

Factor	Subfactor	Beleid (deels) gericht op deze factor	Beleidsinstrument/ leesbevorderingsinterventie	Beperkingen
Leesmotivatie	Intrinsieke motivatie	✓	<i>Regeling op specifiek cultuurbeleid</i> (BIS-instelling) Stichting Lezen (BIS-instelling) De Schrijverscentrale Leesbevorderingscampagnes	Bereikt beperkt aantal vmbo-leerlingen Het effect van deze interventies/campagnes is onbekend
	Extrinsieke leesmotivatie	✓	Leesbevorderingscampagnes zoals <i>De Weddenschap</i> (Stichting Lezen)	Idem.
	Sociale interactie	✓	<i>Stap op de Rode loper!</i> (Stichting Lezen + Het Nederlands Letterenfonds) De Schrijverscentrale	Idem.
	Gevoel van competentie	±	Stichting Lezen (kennisinstituut)	Verspreiding van kennis gericht op intermediairs, niet direct gericht op vmbo-leerlingen
	Gevoel van autonomie	±	Stichting Lezen (kennisinstituut)	-
Leesonderwijs	Vrij lezen	±	Stichting Lezen (kennisinstituut)	Verspreiding van kennis gericht op intermediairs, niet direct gericht op vmbo-leerlingen
	Leesvaardigheid	✓	<i>Grondwet</i> (Artikel. 23) <i>Wet op het voorgezet onderwijs</i> <i>Wet subsidiëring landelijke onderwijsondersteunende activiteiten</i> <i>Referentiekader taal en rekenen</i> <i>(Kunst van Lezen) de Bibliotheek op school</i>	Vanwege vrijheid van onderwijs kan niet aan scholen worden opgelegd hoe zij het onderwijs inrichten. Er is wel voldoende ruimte voor ondersteuning en aanmoediging
	Literatuureducatie	±	<i>Wet stelsel openbare bibliotheekvoorzieningen</i> Stichting Lezen (kennisinstituut)	
Leesopvoeding		±	Stichting Lezen (kennisinstituut)	Onderzoek naar rol actoren in leesopvoeding nog niet afgrond.
Leesaanbod	(laagdrempelige) Beschikbaarheid	✓	<i>Kunst van Lezen, de Bibliotheek op school;</i> <i>Wet stelsel openbare bibliotheekvoorzieningen;</i> <i>Wet op omzetbelasting.</i>	Beperkt aantal vmbo-scholen neemt deel aan <i>de Bibliotheek op school</i> . Project vraagt grote investering van zowel tijd als geld voor scholen/bibliotheken
	Diversiteit	✓	<i>Wet op specifiek cultuurbeleid</i> <i>Wet op vaste boekenprijs</i>	Niet specifiek gericht op aanbod voor vmbo-leerlingen
	Bekendheid/zichtbaarheid	✓	De Schrijverscentrale <i>Wet Stelsel openbare bibliotheekvoorzieningen;</i> <i>(Kunst van Lezen) de Bibliotheek op school</i>	Bereikt beperkt aantal vmbo-leerlingen

Noot: In dit overzicht is beknopt weergegeven op welke factoren het leesbevorderingsbeleid inzet. Daarom kan de tabel niet als uitputtend worden beschouwd.

4. Aanknopingspunten volgens de doelgroep

4.1 Samenstelling en interviewwijze

Aartsma (2018) deed onderzoek naar de aanknopingspunten die vmbo-leerlingen zagen om leesbevorderingsbeleid te verbeteren door interviews te organiseren. In totaal zijn 64 vmbo-leerlingen geïnterviewd in twee- of drietallen verspreid over vijf scholen in Nederland.⁷ Eén van de vijf scholen doet sinds het schooljaar 2017-2018 mee aan *de Bibliotheek op school* en een tweede school werkt op eigen initiatief samen met de lokale bibliotheek.⁸ De overige drie vmbo-scholen hebben geen samenwerkingsverband met de lokale bibliotheek. De geïnterviewde jongeren zaten tijdens de interviewperiode (april-mei 2018) in jaar 1 t/m 3 van diverse vmbo-niveaus (van vmbo-basis tot vmbo-theoretisch havo) en waren tussen de 12 en 16 jaar oud. De interviewpopulatie heeft een nagenoeg gelijke man-vrouwverdeling. Door het geringe aantal geïnterviewde vmbo-leerlingen van slechts vijf scholen, zijn de resultaten niet generaliseerbaar, maar bieden zij wel een illustratie.

Vooraf aan de semigestructureerde interviews waren vragen opgesteld aan de hand van de volgende onderwerpen: ‘Lezen in de vrije tijd’, ‘Bibliotheek-mediatheekaanbod’, ‘Leesonderwijs’, ‘Campagnes’. De interviews werden afgesloten met de vraag wat er volgens de vmbo-leerlingen moest veranderen om hun leestijd te vergroten.⁹ Een aantal belangrijke uitkomsten en aanknopingspunten wordt hieronder toegelicht. Daarbij wordt verwezen naar factoren uit het literatuuronderzoek (Hoofdstuk 2).

4.2 Resultaten

Uit de interviewresultaten bleek dat niet alle 64 vmbo-leerlingen lezen in hun vrije tijd. Jongeren die dat wel deden, lasen zowel vanuit intrinsieke als extrinsieke **leesmotivatie**. Leerlingen met een intrinsieke motivatie lasen naar eigen zeggen voor hun plezier, terwijl leerlingen met een extrinsieke motivatie zeggen te lezen vanuit de doelstelling om een goed cijfer te halen op school. Een deel van de geïnterviewde scholieren dacht dat jongeren meer zullen lezen wanneer ze beloningen (zoals prijzen) kunnen verdienen. Sommige jongeren verwachtten bijvoorbeeld mee te willen doen aan *De Weddenschap* omdat ze daar prijzen mee kunnen winnen en worden uitgedaagd door een bekende Nederlander. Er waren ook jongeren die verwachtten dat niks ze kan motiveren om meer te lezen in hun vrije tijd. Deze groep jongeren zonder motivatie voelde weerstand tegenover lezen, omdat ze het bijvoorbeeld ‘saai’ vonden.

Een deel van de geïnterviewde vmbo-leerlingen verwachtte dat leesmotivatie wordt vergroot wanneer er een groter **leesaanbod** is dat aansluit bij de interesses van de doelgroep. In de interviews kwam naar voren dat er mogelijkheden tot verbetering liggen bij het leesaanbod op scholen. Op één van de vijf scholen was geen leesaanbod aanwezig, op één school enkel een plank in het lokaal Nederlands en op drie scholen een mediatheek met een (gering) leesaanbod. Van de vier scholen met een aanbod was 60% van de leerlingen daar onbekend mee. Scholieren die wel bekend waren met het leesmateriaal waren overwegend negatief: het aanbod zou klein en ‘ouderwets’ zijn. Over het algemeen waren de vmbo-leerlingen meer te spreken over het aanbod in de lokale bibliotheek, omdat daar een groter en meer divers aanbod aanwezig is. Toch zei een groot deel van de vmbo-leerlingen nauwelijks (meer) in de lokale bibliotheek te komen, omdat ze geen interesse hebben in lezen.

---

⁷ Sterrencollege (Haarlem), De Lage Waard (Papendrecht), De Rooi Pannen (Tilburg), Picasso Lyceum (Zoetermeer) en College Den Hulster (Venlo).

⁸ Er is sprake van deelname aan *de Bibliotheek op school* wanneer er een structurele samenwerking bestaat tussen een school, (gemeente) en de lokale bibliotheek aan de hand van landelijke richtlijnen. De landelijke richtlijnen bestaan uit de zes volgende ‘bouwstenen’: Netwerk en Beleid, Expertise, Monitor, Lees- en mediaplan, Collectie en Digitaal portaal.

⁹ In de interviews is niet expliciet ingegaan op de leesopvoeding van vmbo-leerlingen omdat hier recent onderzoek naar is gedaan door Duo-onderwijsonderzoek (2017a). Uit dat onderzoek blijkt dat bij een groot deel van de vmbo-leerlingen geen of nauwelijks leesaanbod in de thuissituatie aanwezig is.

Ook binnen het **leesonderwijs** spelen verschillende factoren een rol, zo bleek uit de interviewresultaten. Een merendeel van de geïnterviewde vmbo-leerlingen ervoer in het leesonderwijs het gevoel van autonomie, wat de jongeren waardeerden. Scholieren van een school waar enkel gekozen mocht worden uit een leeslijst spraken zich daar negatief over uit. Bijna alle geïnterviewde vmbo-leerlingen hadden ervaring met vrij lezen in de les. Ook daar liepen de ervaringen uiteen. Een veel gehoorde ervaring over lezen in de les was dat jongeren niet konden lezen door een gebrek aan concentratie. Verder ervoeren sommige jongeren dat een positieve attitude van de docent Nederlands ten opzichte van vrijetijdslezen aanstekelijk kon werken.

Met **sociale interactie** bij leesopdrachten bleken de geïnterviewde jongeren geen ervaring te hebben. De verwachtingen over sociale interactie varieerden sterk. Enerzijds waren er jongeren die verwachtten dat samenwerken met klasgenoten de leesmotivatie zal vergroten, maar anderzijds waren er ook vmbo-leerlingen die een voorkeur hadden voor individuele leesopdrachten.

Hoewel een meerderheid van de leesinterventies gericht is op leesonderwijs, waren leesbevorderingscampagnes in het voortgezet onderwijs voor vrijwel alle geïnterviewde leerlingen onbekend. Een kanttekening die hierbij geplaatst moet worden is dat de beperkte geïnterviewde populatie niet representatief is voor het vmbo als geheel. Wat opviel, was dat jongeren die met enige regelmaat lezen in hun vrije tijd positiever tegenover de campagnes stonden dan jongeren die zeiden nooit te lezen.

4.3 Tussentijdse bevindingen

Een deel van de vmbo-leerlingen verwachtte meer te gaan lezen wanneer ze beloningen (zoals prijzen) krijgen, maar er waren ook jongeren die verwachtten dat niets ze kon motiveren om te gaan lezen in de vrije tijd. Een aantal jongeren verwachtte dat het zou helpen als er een groter leesaanbod is dat aansluit bij de interesses van de doelgroep. Hoewel niet op alle vijf de vmbo-scholen leesaanbod aanwezig was, was 60% van de leerlingen van een school met aanbod, onbekend met dat aanbod. Jongeren die wel bekend waren, uitten zich overwegend negatief. Over het aanbod in de openbare bibliotheek waren de jongeren meer te spreken, maar niet alle geïnterviewde vmbo-leerlingen bezochten de openbare bibliotheek.

De geïnterviewde jongeren waardeerden het gevoel van autonomie bij het kiezen uit leesmateriaal in het onderwijs. Een meerderheid had ervaring met vrije lezen in de les. Wel waren er jongeren die vertelden dat ze concentratieproblemen ervoeren.

5. Focusgroepen

Dit hoofdstuk gaat in op aanknopingspunten die deskundigen op het gebied van leesbevordering zien om het leesbevorderingsbeleid van OCW te verbeteren aan de hand van de factoren uit de literatuurstudie, beleidsinstrumenten en interviewresultaten. In het eerste deel van dit hoofdstuk staat de methode centraal waarna de resultaten van de focusgroepen worden besproken.

5.1 Methode focusgroepen

5.1.1 Samenstelling focusgroep en werving experts

De samenstelling van de focusgroepen is gebaseerd op aanbevelingen van Hennink et al. (2011). Vanwege de breedte van het onderwerp is er gekozen voor twee focusgroepen. Op deze manier zijn verschillende perspectieven in beeld gebracht, terwijl ook de homogeniteit binnen de focusgroepen gewaarborgd blijft. Per focusgroep zijn vier tot vijf deelnemers uitgenodigd om een diversiteit aan perspectieven te behouden en om voldoende spreekruimte te behouden per spreker. De samenstelling van de focusgroepen is te zien in Tabel 3.

Tabel 3. Samenstelling focusgroepen

	Functie/organisatie expert	Afkorting
Focusgroep 1	Docent Nederlands vmbo	E1
	Adviseur educatie Pro Biblio	E2
	Adviseur leesbevordering vo Openbare Bibliotheek Utrecht	E3
	Methodemaker Uitgeverij Blink (<i>Plot26</i>)	E4
Focusgroep 2	Projectontwikkelaar Stichting Lezen	E5
	Dienstencoördinator Koninklijke Bibliotheek	E6
	Onderwijskundig adviseur Stichting Lezen en Schrijven	E7
	Onderzoeker taaladvies en taalonderwijs Universiteit Utrecht	E8
	Beleidsmedewerker informatie- en bibliotheekbeleid OCW	E9

Bij de werving van de participanten is gebruik gemaakt van verschillende strategieën (Hennink et al. 2011). Ten eerste is ervoor gekozen om *gatekeepers* uit te nodigen. Ook is gebruik gemaakt van *snowballing*. Dit houdt in dat iemand die benaderd is de uitnodiging verspreid heeft binnen het netwerk tot de uitnodiging bij de juiste persoon terechtkomt.

5.1.2 Vraagstelling en interviewwijze

Om de betrouwbaarheid van het onderzoek te waarborgen, is er vooraf een discussiegids opgesteld zodat in beide focusgroepen dezelfde onderwerpen aan bod komen. Voor de start van de interactieve discussie introduceerde de gespreksleider het onderzoek door te vertellen over de opbouw van het onderzoek en wat de positie van de focusgroep daarin is.

In de interviews zijn drie onderwerpen besproken: ‘Leesmotivatie’, ‘Aanbod van leesmateriaal’ en ‘Leesonderwijs’. De onderwerpen in de interviewgids (Bijlage I) zijn samengesteld aan de hand van een literatuurstudie (Hoofdstuk 2), beleidsinstrumenten van het ministerie van OCW (Hoofdstuk 3) en uitkomsten van resultaten uit de interviews met vmbo-leerlingen (Hoofdstuk 4). Omdat de onderwerpen veel raakvlakken hebben, is tijdens de introductie van de focusgroep expliciet aan de deskundigen gevraagd om de onderwerpen na elkaar te bespreken. De volgorde van bespreking kon per focusgroep verschillen, wanneer de interactieve discussie een onverwachte wending nam (Hennink et al. 2011). Elk onderwerp werd door de gespreksleider ingeleid met een samenvatting van

de belangrijkste resultaten uit de interviews met vmbo-leerlingen. Aan de hand van een stelling werd de discussie gestart. De stellingen worden onderstaand per onderwerp behandeld.

Onder het onderwerp ‘Leesmotivatie’ werd gevraagd welke factoren volgens de experts kunnen bijdragen aan leesbevordering. De discussie werd geopend met de stelling *Het is mogelijk om alle vmbo-leerlingen te motiveren om meer te lezen in de vrije tijd*. ‘Leesaanbod’ hangt sterk samen met leesmotivatie. Uit de interviews bleek dat het leesplezier van een derde van de vmbo-leerlingen afhankelijk was van het juiste aanbod. Er is voor gekozen om het aanbod als apart onderwerp te bespreken, zodat de experts dieper op dit onderwerp konden ingaan. De stelling waarmee de discussie geopend werd, is: *Er is voldoende leesmateriaal, maar dat bereikt de doelgroep (vmbo-leerlingen) niet*. De geïnterviewde vmbo-leerlingen gaven namelijk enerzijds als aanknopingspunt dat het aanbod beter zou kunnen aansluiten bij de interesses van de doelgroep, maar dachten ook dat het de jongeren zou helpen wanneer er meer zichtbaarheid voor het leesaanbod komt. De vragen na de stelling gaan in op waar de deskundigen verbeterpunten zagen en welke actoren daarbij een rol kunnen spelen.

Het laatste discussieonderwerp, ‘Leesonderwijs’, werd geopend met de stelling *Het leesonderwijs zorgt ervoor dat vmbo-leerlingen in hun vrije tijd minder gaan lezen*. Aan de experts werd gevraagd hoe zij denken dat een school kan bijdragen aan een goede leesomgeving voor jongeren en welke factoren daarbij een rol spelen. Verder is er gevraagd wat de verhouding is tussen lezen in de vrije tijd en lezen op school en hoe het leesonderwijs verbeterd kan worden zodat jongeren meer lezen in hun vrije tijd.

5.1.3 Verwerking en analyse

Volgens het model van Hennink et al. (2011) vormt het derde deel van het onderzoek de analytische cirkel, waarin de codering van de focusgroepen plaatsvindt en de resultaten worden beschreven, vergeleken en gecategoriseerd. De gesprekken met de deskundigen zijn opgenomen. Er zijn woordelijke transcripten gemaakt van de discussies en een samenvatting van de belangrijkste discussiepunten, waarin de deskundigen zijn geanonimiseerd (zie samenvattingen in Bijlage IIa en IIb). De deskundigen worden geduid met een code: ‘E + nummer’. E1 t/m E4 zijn de experts uit focusgroep 1 en E5 t/m E9 zijn de experts uit focusgroep 2 (Tabel 3). Deze transcripten en samenvattingen zijn ter controle aan de experts voorgelegd.

De resultaten zijn gecodeerd aan de hand van drie stappen (Boeije 2014). De eerste stap is het open coderen waarin samenvattende notities worden gemaakt. De tweede stap is axiaal coderen waarin het aantal codes wordt gereduceerd door overkoepelende categorieën te creëren. De codeboom (Tabel 4) bestaat uit de volgende drie hoofdcodes ‘Leesmotivatie’, ‘Aanbod van leesmateriaal’ en ‘Leesomgeving’. Per hoofdcode zijn diverse subcodes en thema’s opgesteld die in beide focusgroepen als belangrijk werden gezien.

De derde stap is het selectief coderen. Bij de laatste stap gaat het om het analyseren van de samenhang en relaties tussen codes. In de analyse zijn de samenvattingen van beide focusgroepen naast elkaar gelegd aan de hand van de codes en is er gekeken waar de experts aanknopingspunten zien tot verbetering van het leesbevorderingsbeleid.

5.1.4 Ethische overwegingen

Bij het organiseren van de focusgroepen is recht gedaan aan de eisen die er door het *Belmont Report* aan kwalitatief onderzoek zijn opgesteld (1979). Zo is de experts voldoende informatie gegeven over deelname aan het project door voor het gesprek het doel van het onderzoek met ze door te nemen. Alle experts hebben zich vrijwillig aangemeld voor het onderzoek, waarbij geen negatieve consequenties waren verbonden aan een afwijzing. Eventuele negatieve effecten zijn geminimaliseerd door de experts te anonimiseren. Ten slotte kan de vertrouwelijkheid van de data gegarandeerd worden omdat de audio-opnamen met niemand gedeeld zijn.

Tabel 4. Codeboom

Hoofdcode	Subcode	Thema	Subthema
Leesmotivatie	Intrinsiek en extrinsiek Gevoel van competentie Gevoel van autonomie Sociale interactie Campagnes (1) Concentratie (2)	Campagnes	
Aanbod van leesmateriaal	Beschikbaarheid Geschiktheid Actoren	Fysiek Digitaal Begeleiding Interesse Niveau Bibliotheken Scholen en docenten Uitgeverijen Samenwerking actoren	Eenvoudig Communiceren
Leesomgeving	Leesonderwijs Thuisituatie	Actoren Invulling Leesopvoeding	Docent Schoolleiding/ -directie Lerarenopleiding OCW Samenwerking actoren Vrij lezen Lesmethode Vakoverstijgend (2)

Noot: De onderwerpen uit de codeboom zijn besproken in beide focusgroepen, met uitzondering van de codes waar een getal achter staat. (1)= alleen besproken in focusgroep 1; (2)= alleen besproken in focusgroep 2.

5.2 Resultaten focusgroepen

Hoewel leesmotivatie (5.2.1), leesaanbod (5.2.2) en leesonderwijs (5.2.3) sterk met elkaar samenhangen, worden de onderwerpen apart besproken. De volledige samenvattingen van de focusgroepen staan in Bijlage II (a + b).

5.2.1 Leesmotivatie

Beide focusgroepen werden geopend met de stelling: *Het is mogelijk om alle vmbo-leerlingen te motiveren om te lezen in hun vrije tijd.* Alle experts waren het oneens met deze stelling. Volgens de deskundigen moet niet de illusie bestaan dat iedereen te motiveren is voor recreatief lezen. Wel bleek dat alle experts de hoop hadden dat meer leerlingen gemotiveerd kunnen raken.

5.2.1.1 Intrinsieke en extrinsieke leesmotivatie

Beide focusgroepen verwachtten dat het belangrijk is om een intrinsieke leesmotivatie bij jongeren te creëren. Er werd gevraagd om te reageren op de interviewresultaten waarin een aantal vmbo-leerlingen verwachtte meer te gaan lezen wanneer ze een beloning zouden krijgen (Aartsma 2018). De deskundigen dachten dat intrinsieke leesmotivatie op de lange termijn meer effect heeft op de leestijd van jongeren dan extrinsieke leesmotivatie. Intrinsieke leesmotivatie kon volgens experts in focusgroep 1 geactiveerd worden door extrinsieke leesmotivatie. E4 zei daarover het volgende:

Als een leerling op dat moment een leuk boek te pakken heeft dan werkt het. Wat mij betreft, is alles geoorloofd.

E7 begreep waarom jongeren denken dat ze meer zullen lezen wanneer ze een beloning krijgen, maar verwachtte niet dat het op de lange termijn effect zal hebben op de leestijd:

Voor hen is het op korte termijn een motivatie. Ik snap dat zij denken dat ze daardoor meer gaan lezen, maar als je daarna (na het boek en die prijs) wel een succeservaring hebt, maar die niet doorzet en zelf doorleest (zonder die prijs), ik denk dat je dan vrij snel een afname zal zien.

In de discussie werd vervolgens een nuance aangebracht door de experts: het is niet bekend wat de optelsom is van dit soort interventies in leesmotivatie.

5.2.1.2 Gevoel van competentie

Het belang voor vmbo-leerlingen om een gevoel van competentie te hebben, werd in beide focusgroepen genoemd als aandachtspunt. Voor vmbo-leerlingen was het volgens focusgroep 2 belangrijk dat ze een succeservaring met lezen opdoen door bijvoorbeeld een (kort) hoofdstuk of boek uit te lezen. Ook in focusgroep 1 bestond de consensus dat er geïnvesteerd moet worden in het zelfvertrouwen van vmbo-leerlingen. Volgens de deskundigen kan dat zelfvertrouwen verbeterd worden door voldoende materiaal aan te bieden waarmee ze succes kunnen behalen. E1:

Als je precies het goede boek zoekt en het kind heeft het gevoel dat hij/zij het begrepen heeft. Ze moeten het gevoel hebben dat ze wel in staat zijn om een boek uit te lezen. Dat kan een heel simpel boek zijn. De eigenwaarde is wel heel belangrijk.

5.2.1.3 Gevoel van autonomie

De deskundigen spraken ook over het gevoel van autonomie. Enerzijds zagen de experts mogelijkheden. Zo vertelde E8 dat het belangrijk is dat jongeren niet worden afgewezen om het genre dat ze lezen:

Dan word je in feite afgewezen en daarmee krijg je misschien het idee dat je beter helemaal niet kan lezen, omdat wat je leest niet goed genoeg is.

In focusgroep 2 bestond het bezwaar dat het moeilijker is om in te spelen op het sociale aspect van lezen wanneer iedereen iets anders leest. E7 gaf in de discussie de suggestie dat het mogelijk is om jongeren een aantal opties te geven waaruit ze kunnen kiezen.

5.2.1.4 Sociale interactie

In de interviews met vmbo-leerlingen werd gevraagd hoe jongeren tegenover het samenwerken aan leesopdrachten zouden staan. De geïnterviewde leerlingen reageerden verdeeld: volgens sommigen zou dat het leesplezier en de motivatie vergroten terwijl anderen negatieve verwachtingen hadden (Aartsma 2018). In focusgroep 1 zagen de experts vooral kansen in met elkaar over leesmateriaal in gesprek gaan en elkaar aanbevelingen doen.

Ook de experts uit focusgroep 2 waren het eens over het belang om in te zetten op het sociale aspect van lezen. Er werd gesproken over leerlingen die onderling in gesprek gaan, maar ook over het gesprek tussen jongeren en auteurs bijvoorbeeld tijdens auteursbezoeken. Leesbevorderingscampagnes zoals *de Jonge Jury*, *De Weddenschap* of *#Book* kunnen ervoor zorgen dat jongeren onderling over lezen spreken, maar ook met auteurs. E5 vertelde:

Er zijn vmbo-scholen die nooit een schrijver uitnodigen of het nut daar niet van inzien. Ik denk dat het best impact kan hebben, omdat de maker van boeken in gesprek gaat met kinderen, dat is heel bijzonder.

Waarop E7 reageerde:

Passionate Bulkboek doet dat ook elk jaar. De halve zaal ging gillen [...]. Schrijvers worden echt een popster [...]. Op dat moment was het zo spannend omdat ze ook vragen aan de schrijver mochten stellen. [...] Een auteursbezoek draagt heel erg bij aan leesmotivatie.

5.2.1.5 Concentratie

Uit de interviews bleek dat voor sommige vmbo-leerlingen het gebrek aan concentratie als argument werd gebruikt om niet te lezen in de vrije tijd (Aartsma 2018). In focusgroep 2 kwam dit onderzoek ter sprake. De deskundigen zagen niet direct een oplossing voor dit probleem, maar noemden het als aanknopingspunt om het onderwerp concentratie op de agenda te krijgen.

5.2.2 Aanbod van leesmateriaal

In beide focusgroepen werd het aanbod van leesmateriaal als mogelijke factor om jongeren meer te laten lezen in hun vrije tijd. Deze paragraaf bespreekt de beschikbaarheid en geschiktheid van het leesaanbod.

5.2.2.1 Beschikbaarheid en toegankelijkheid

Een aantal deskundigen was het oneens met de stelling: *Er is voldoende leesmateriaal, maar dat bereikt de doelgroep (vmbo-leerlingen) niet*. De stelling kwam voort uit de interviewresultaten, waaruit bleek dat vmbo-leerlingen ervaren dat er te weinig geschikt leesmateriaal beschikbaar is en dat er te weinig bekendheid is voor het bestaande materiaal.

Volgens de deskundigen uit focusgroep 1 is het een duidelijke aanbeveling dat er voldoende leesmateriaal binnen handbereik moet zijn voor vmbo-leerlingen. In focusgroep 2 was zowel aandacht voor het fysieke (papieren) als digitale aanbod. Volgens E6 zijn er mogelijkheden om het aanbod in de openbare bibliotheek toegankelijker te maken voor jongeren. De expert vertelde dat ze recentelijk betrokken was bij een ontwikkeling *4You!* in de openbare bibliotheek van Haarlem. De aanleiding voor dat project was dat een groep jongeren in het gat viel tussen het jeugd- en volwassenaanbod. E6 vertelde:

Je kunt het op thema plaatsen zodat het makkelijk is om te vinden. Het hele aanbod op onderwerp; van e-boeken tot tijdschriften. Zodat ze gewoon naar een hoek kunnen gaan en daar kunnen gaan snuffelen.

Volgens haar zijn ook juist docenten erg geholpen met dit soort projecten. E8 vulde aan dat het interessant is om te kijken naar het zoekgedrag van vmbo-leerlingen. Een praktische uitkomst uit een onderzoek [Red. Weelink 2017] is dat jongeren in digitale zoeksystemen eerst kijken naar de jeugdcollectie, maar wanneer ze vervolgens gaan zoeken op genre staat er geen leeftijdsindicatie bij en blijken ze te zoeken in de complete collectie. De combinatie van zoektermen kan het toegankelijker maken om het juist aanbod te vinden.

De deskundigen uit focusgroep 1 vonden het problematisch dat op veel vmbo-scholen geen bibliotheek of mediatheek met leesaanbod aanwezig is, omdat het volgens hen essentieel is dat jongeren geschikt leesmateriaal binnen handbereik hebben. Extra aandacht ging naar niet-stedelijke gebieden in Nederland. E1 vertelde dat ze lesgeeft in een dorp in Groningen waar de lokale bibliotheek gehalveerd is en “misschien wel ooit weggaat”. E1:

Als kind heb je geluk als je opgroeit in de stad, omdat je automatisch omgeven bent door boeken. De bibliotheek is dichterbij. Als je op een kleine school zit, op het plattenland, is de bibliotheek vaak wegbezuinigd. [...] Als je docenten hebt die niks doen, gebeurt er niks. Dan ben je als kind overgeleverd. Je moet dan al ouders hebben die iets doen.

In focusgroep 2 kwam ook het digitale aanbod ter sprake. E6 dacht dat er ook terrein te winnen is op het gebied van digitaal aanbod (zowel e-boeken als luisterboeken). Dit lichtte ze als volgt toe:

Luisterboeken kunnen ook juist een eerste stap zijn om jongeren kennis te laten maken met verhalen. Als ze op die manier heel langzaam de stap naar lezen maken.

Een kanttekening die daarbij gemaakt werd, is dat voor e-boeken wel bepaalde digitale vaardigheden worden vereist die niet alle vmbo-leerlingen hebben. Volgens E6 is er een pilot gaande waarin wordt onderzocht hoe het digitale leesaanbod toegankelijker gemaakt kan worden. E8 opperde dat scholen, indien dat financieel haalbaar is, e-readers kunnen aanschaffen, zodat jongeren een e-reader kunnen lenen in plaats van een boek. E8:

Zeker als je een school hebt waar ze een kwartiertje lezen per dag. Geef het maar mee. Dat kan je ook heel makkelijk bijwerken met een nieuwe collectie. Ik kan me voorstellen dat dat al drempelverlagend werkt.

Tot slot werd in beide focusgroepen genoemd dat het lidmaatschap van de openbare bibliotheek toegankelijk moet zijn. Wanneer jongeren niet door hun ouders ondersteund worden, kan de school daaraan bijdragen. In focusgroep 2 werd het ook problematisch gevonden dat niet alle gemeentes een gratis lidmaatschap bieden voor jongeren t/m 18 jaar.

5.2.2.2 Geschiktheid

Ook over de geschiktheid van het leesaanbod werd in beide focusgroepen gesproken. Volgens de experts moest leesmateriaal zowel aansluiten bij de interesses en leefwereld van jongeren als bij het leesniveau.

Interesses en leefwereld

Volgens E5 was het van belang dat leesmateriaal aansluit bij de leefwereld van vmbo-leerlingen. Hij vertelde over een succesvol voorbeeld uit het mbo, waar hbo-journalistiekstudenten (Hogeschool Windesheim) een verhalenbundel schreven met waargebeurde verhalen over mbo-leerlingen. Daarover zei hij het volgende:

Die boeken worden echt ontzettend veel gelezen. Dus ook door studenten met het allerlaagste niveau. Om aan te geven dat die levensverhalen heel fijn gevonden worden om te lezen. Heftige onderwerpen vaak. Op school gaat het dan niet om het bespreken van het literaire aspect, maar meer als een veilige manier om de wereld te verkennen.

Verder stelde E9 ter discussie of het bestaande leesaanbod voldoende cultureel divers is, omdat vmbo-leerlingen zich mogelijk niet herkennen in de personages uit het huidige aanbod. De deskundige vertelde dat daar momenteel onderzoek over wordt gedaan in Tilburg.¹⁰ Volgens E5 is er inderdaad te weinig cultureel divers aanbod, maar speelt het ook een rol dat docenten vaak niet op de hoogte zijn van het actuele aanbod, waardoor ze het niet kunnen aanbevelen. E7 verwachtte dat het zou helpen wanneer docenten zelf ook actuele jeugdboeken lezen in hun vrije tijd, in plaats van enkel literaire boeken.

Leesniveau

De experts uit focusgroep 1 verwachtten dat meer bekendheid onder jongeren en docenten voor eenvoudig leesmateriaal jongeren kan helpen om geschikt materiaal zoals dat van Uitgeverij Eenvoudig Communiceren te vinden. Volgens E3 zouden deze eenvoudige boeken niet in een aparte kast moeten staan, maar tussen de andere boeken die geschikt zijn voor de doelgroep. Daarnaast denken de experts dat er winst te behalen is voor de eenvoudige boeken in het leesonderwijs.

In focusgroep 2 werden er ook kanttekeningen geplaatst bij het gebruik van eenvoudig leesmateriaal. Een aantal experts (focusgroep 2) had dubbele gevoelens bij vereenvoudigd leesmateriaal. Enerzijds dachten zij dat eenvoudig leesmateriaal een geschikte tussenstap kan zijn voor leerlingen om het niveau omhoog te brengen en het gevoel van competentie versterken, maar de experts signaleerden dat het voor sommige vmbo-leerlingen een eindstation vormt. Wat positief werd bevonden, is dat de thematiek aansluit bij de interesses van de doelgroep.

---

¹⁰ Dit gaat om een onderzoek van S. van den Bossche op Tilburg University naar de culturele diversiteit in Nederlandse jeugdboeken in de 21^e eeuw [Red.].

5.2.2.3 Actoren

In beide focusgroepen zagen de experts een oplossing in de begeleiding van vmbo-leerlingen bij het kiezen van leesmateriaal. Ten eerste zou persoonlijke begeleiding bij het kiezen van geschikt leesmateriaal vmbo-leerlingen kunnen helpen. Een voorwaarde voor die begeleiding was volgens de experts dat docenten en bibliotheekmedewerkers op de hoogte moeten zijn van het actuele jeugdaanbod.

Om toch voldoende geschikt leesmateriaal bij jongeren te krijgen, zagen de deskundigen mogelijkheden in meer samenwerking tussen lokale bibliotheken en scholen en professionalisering van bibliotheekmedewerkers en docenten. In beide focusgroepen werd ook gesproken over de mogelijke en huidige samenwerking tussen scholen en bibliotheken. Als voorbeeld van een succesvolle samenwerking werd *de Bibliotheek op school* genoemd, omdat een samenwerking zowel de bereikbaarheid als de toegankelijkheid van het leesaanbod kan vergroten. Volgens de deskundigen uit focusgroep 1. Volgens de deskundigen moet er meer overleg plaatsvinden tussen de directies van bibliotheken en schooldirecties. E2:

Het gaat ook om de opbrengst die je met elkaar tot stand brengt. Wil je dat met elkaar, wil je samen het leesplezier omhoog brengen? Dan kan je dingen gaan uitproberen. Verschillende bouwstenen neerzetten. Het gaan er niet om dat je weer leuke nieuwe activiteiten opzet.

In beide focusgroepen is gesproken over de deskundigheid van bibliotheekmedewerkers. Hoewel een deel van de medewerkers zeer deskundig is, vertelden de deskundigen dat er ruimte is voor professionalisering. Zo opperde E5 dat er meer hbo- in plaats van mbo-geschoolde medewerkers in een bibliotheek zouden moeten werken, viel het E8 op dat bibliotheken vaak bemand worden door vrijwilligers en dachten experts dat bibliotheken momenteel voornamelijk de nadruk leggen op het primair onderwijs. Door de focus op het primair onderwijs blijft het voortgezet onderwijs vaak een ondergeschoven kind volgens de deskundigen. Bibliotheekmedewerkers zouden te weinig kennis hebben om vmbo-leerlingen goed te adviseren. Volgens E2 is het voortgezet moeilijker te bereiken voor bibliotheken door de grote verdeeldheid in het onderwijs. Belangrijk aan een samenwerking was volgens E3 dat scholen en bibliotheken beide eigenaar worden van leesbevordering:

Het is iets dat we samen maken, dan ben je ook samen verantwoordelijk. Het vlechten met scholen daar zit volgens mij het geheim. Dat moet je op een goede, open, deskundige en sympathieke manier doen.

5.2.3 Leesonderwijs

Het onderwijs werd genoemd als een belangrijke plek om een zaadje voor lezen in de vrije tijd te planten. De deskundigen hebben over de thuissituatie gesproken, maar gaven geen aanknopingspunten om op de leesopvoeding in te zetten. In deze paragraaf staat het leesonderwijs centraal, omdat de experts wel aanknopingspunten zagen voor de leesomgeving in het onderwijs. De deskundigen verwachtten namelijk dat jongeren het best te bereiken zijn via het onderwijs. Volgens E1 is het vooral belangrijk om vmbo-leerlingen “niet kwijt te raken” in het voortgezet onderwijs zodat jongeren na hun schooltijd blijven of weer gaan lezen in hun vrije tijd.

5.2.3.1 Actoren

Verschillende actoren konden volgens de experts van invloed zijn op leesbevordering in het onderwijs.

Docenten

Volgens de experts moeten docenten in het voortgezet onderwijs het belang van lezen in de vrije tijd inzien. In focusgroep 1 gaven de deskundigen aan dat, hoewel zij zien (en hopen) dat een groot aandeel van de docenten deskundig is, er terrein te winnen is door docenten te professionaliseren. E2 stelde dat het afhankelijk is van welke docent ze hebben hoe het literatuuronderwijs is ingericht.

Volgens focusgroep 2 moet het belang van lezen breed gedragen worden door een school, niet alleen door de docenten Nederlands. E6 vertelde over haar ervaring op de pabo en dacht dat die situatie toepasbaar zou zijn op het vmbo:

Dat heeft ook te maken met die docenten, ook op de pabo, maar voor het vmbo geldt dat ook. Als je een docent hebt die enthousiast kan vertellen over een boek, dan vindt iedereen het leuk om naar zo'n verhaal te luisteren. Sommige leerlingen vinden het dan misschien ook wel leuk om een boek te gaan lezen.

Verder werd het belang van de lerarenopleiding genoemd om docenten te motiveren en deskundig te maken. Op die opleiding kan volgens E8 draagvlak voor het belang van leesbevordering beginnen. E5 vertelde dat hij een positief gevoel heeft bij de lerarenopleidingen, maar zag ook problemen. Optimistische docenten die net van de lerarenopleiding komen, komen soms terecht in een weerbarstige praktijk met tegenstand van conservatieve docenten. Ook denken de experts dat op de lerarenopleidingen kansen liggen om aankomende docenten zelf over lesmethoden na te laten denken, in plaats klakkeloos de methode te volgen. De experts zagen wel in dat docenten door de hoge werkdruk in het onderwijs niet altijd ruimte is voor innovatie.

Schoolleiding

De focusgroepen waren het erover eens dat niet alle schoolleidingen of -directies het belang van lezen inzien. In focusgroep 2 werd gedacht dat lezen in de structuur van een school moet komen te zitten. E5 vertelde daarover:

Dat is iets wat we binnen *de Bibliotheek op school* wel voor elkaar proberen te krijgen, maar dan nog zie je hoe weerbarstig de praktijk is. Zodra er mensen uit het team weggaan, zakt de boel weer in elkaar. [...]Maar het zit ook in het uitstralen als school om te laten zien dat de school aan leesbevordering doet. Dan pikken leerlingen het wel op als ze vier jaar op die school hebben gezeten. Maar niet als ze één jaar een docent hebben die het een jaar heel leuk vindt, maar in het volgende jaar gebeurt er niks.

Uitgevers / methodemakers

In beide focusgroepen kwam ook de rol van methodemakers ter sprake. In focusgroep 1 werd gevraagd naar het perspectief van E4, een methodemaker van *Plot26* een methode die sterk inzet op leesmotivatie. De methodemaker vertelde dat *Plot26* een methode is waarin leerlingen in de eerste drie jaar nauwelijks geconfronteerd worden met de terminologie van literaire analyse, vanuit de gedachte dat jongeren dan meer bij de inhoud van het verhaal blijven. E4:

Het gaat ons niet om het leren kennen van die termen, maar om het praten met elkaar over wat je leest.

E4 vervolgde dat ze het zou aanmoedigen wanneer docenten Nederlands de methode los laten door bijvoorbeeld de tijd te nemen om dieper in te gaan op één onderdeel van het van Nederlands. De deskundigen uit focusgroep 1 waren het erover eens dat docenten niet altijd de vrijheid durven of kunnen nemen om bepaalde delen uit een methode over te slaan.

Deskundigen uit focusgroep 2 deelden de gedachten dat het problematisch is dat docenten vaak de methode klakkeloos volgen. E8 sprak haar onvrede uit over veelgebruikte traditionele lesmethodes en stelde de vraag of methodes aan bepaalde criteria moeten voldoen. Daar kwam niet direct een antwoord op. Als alternatieve methode werd *Plot26* genoemd. Hoewel er nog weinig onderzoek naar het effect van deze methode is gedaan, zag een aantal experts uit focusgroep 2 potentie in een dergelijke methode. Wel vertelden ze dat een methode als *Plot26* tegen het probleem kan aanlopen dat relatief weinig scholen binnen het traditionele onderwijssysteem de stap durven zetten naar een nieuwe methode.

5.2.3.2 Invulling van leesonderwijs

E9 merkte op dat het vanwege de vrijheid van het Nederlandse onderwijssysteem aan scholen zelf is hoe zij invulling geven aan het behalen van de kerndoelen van het curriculum. De geformuleerde kerndoelen zijn breed waardoor scholen het onderwijs op verschillende manieren kunnen invullen. De deskundigen staan positief tegenover het vrij lezen op school. E5 was in focusgroep 2 erg te spreken over de ontwikkeling dat steeds meer scholen vrij lezen op school. Wel vertelde hij dat elke school daar zelf invulling aan geeft. E1 dacht dat het kan helpen om dagelijks tijd vrij te maken om te lezen op school zodat de gewoonte bij leerlingen inslijt. Waarop E3 reageerde met: “Brugklas, boek in je tas.” Een aantal experts zag in dat vrijetijdslezen lang niet het enige doel is in het onderwijs. E9 zei daarover:

Er wordt natuurlijk heel veel van docenten verwacht. Jij zegt dat lezen de basis is van alles, anderen vinden digitale geletterdheid het belangrijkste, of rekenen. Ik denk dat het ook voor docenten net als voor leerlingen zo makkelijk mogelijk moet zijn om zo goed mogelijk hun werk te kunnen doen.

Verder verwachtten de deskundigen dat het kan helpen wanneer leesonderwijs vakoverstijgend wordt gegeven. Als er bij geschiedenis bijvoorbeeld gesproken wordt over de Tweede Wereldoorlog, kan de docent leermateriaal aanbieden over dit thema. Ook zouden naast Nederlands andere vakdocenten in de les leerlingen vrij moeten laten lezen. E8 vertelde daarover:

Een samenwerking tussen verschillende schoolvakken en lezen. Juist die koppeling is ook heel belangrijk. Dat is intrinsiek motiverend op dat moment. Dan is de interesse er al meer, als je dan kan laten zien dat er interessante boeken zijn over dat onderwerp. Daar zijn ook wel initiatieven mogelijk.

5.3 Tussentijdse bevindingen

Deze paragraaf geeft een beknopte samenvatting van de aanknopingspunten die de deskundigen zagen om het leesbevorderingsbeleid gericht op vrijetijdslezen van vmbo-leerlingen te verbeteren. Om te beginnen is er gesproken over leesmotivatie. Alle deskundigen benadrukten het belang van intrinsieke leesmotivatie. Minder overeenstemming bestond er over het effect van de inzet van beloningen (extrinsieke leesmotivatie) op lange termijn. Een deel van de experts verwachtte dat beloningen ingezet kunnen worden om intrinsieke leesmotivatie te ontplooiën, terwijl andere experts geen positief effect verwachtten of niet goed wisten wat het effect zou zijn. In focusgroep 2 werd de nuance aangebracht dat het niet bekend is wat de optelsom is van dit soort interventies in leesmotivatie.

Het belang van zelfvertrouwen werd in beide focusgroepen benadrukt. Een gevoel van competentie zou verbeterd kunnen worden door voldoende materiaal aan te bieden waarmee jongeren succes kunnen behalen. Ook het creëren van een gevoel van autonomie werd relevant gevonden evenals sociale interactie. Diverse campagnes spelen volgens de experts al in op sociale interactie door aan te sturen op gesprekken tussen jongeren en auteurs. Deskundigen uit focusgroep 2 vonden het opvallend dat jongeren een gebrek aan concentratie ervoeren. Hoewel zij hier niet direct een oplossing voor zagen, vonden ze het relevant om dit onderwerp op de agenda te krijgen.

Deskundigen verwachtten dat er voldoende aanbod is, maar dat dit vmbo-leerlingen niet altijd bereikt. In focusgroep 1 werd benadrukt dat het een duidelijke aanbeveling is dat leesmateriaal binnen handbereik van jongeren moet zijn. Het werd problematisch gevonden dat er niet op alle vmbo-scholen een (interessant en actueel) leesaanbod aanwezig is. Daarbij bestond extra aandacht voor niet-stedelijke regio's waar soms geen of een lokale bibliotheek met een beperkt aanbod aanwezig is. Verschillende aanknopingspunten om de beschikbaarheid en toegankelijkheid te bevorderen werden genoemd: 1) uitbreiding van *de Bibliotheek op school*, 2) onderzoek naar zoekgedrag van vmbo-leerlingen en het toegankelijker maken van het aanbod in de fysieke bibliotheek, 3) onderzoek naar kansen voor digitaal aanbod en 4) gratis lidmaatschap t/m 18 jaar in alle gemeentes. Ook de geschiktheid van het leesmateriaal werd besproken. De deskundigen benadrukten dat leesmateriaal moet aansluiten bij zowel de interesses en leefwereld als bij het leesniveau van jongeren.

Tot slot zagen de experts aanknopingspunten in het leesonderwijs, omdat dit de plek is waar vmbo-leerlingen samenkomen. Verschillende actoren zouden een rol kunnen spelen bij leesbevordering. Er werd gesproken over professionalisering van docenten (Nederlands), bibliotheekmedewerkers en schoolleidingen. De deskundigen vonden het relevant dat betrokken partijen voldoende kennis over leesbevordering hebben en het belang ervan inzien. Daarnaast zagen de deskundigen aanknopingspunten op het gebied van educatieve uitgeverijen, omdat lesmethodes niet altijd inspelen op factoren die kunnen bijdragen aan leesbevordering.

6. Conclusie en aanbevelingen

Uit de literatuurstudie blijkt dat zeer uiteenlopende factoren kunnen bijdragen aan de bevordering van vrijetijdslezen. Deze factoren heb ik op basis van overeenkomende kenmerken verdeeld in drie clusters:

1. Leesmotivatie (o.a. intrinsieke en extrinsieke leesmotivatie),
2. Leesaanbod (o.a. een rijk aanbod op school), en
3. Leesonderwijs (o.a. vrij lezen in de les of een autonome leeskeuze)

Uit de analyse van beleidsinstrumenten van het ministerie van OCW blijkt dat de huidige beleidsinstrumenten gericht zijn op meerdere factoren om vrijetijdslezen te bevorderen. Hoewel het leesbevorderingsbeleid in algemene zin gericht is op de drie clusters van factoren, kent het leesbevorderingsbeleid beperkingen. Zo is het niet bekend of het leesbevorderingsbeleid gericht op leesmotivatie alle vmbo-leerlingen bereikt, omdat interventies gericht op die doelgroep van bijvoorbeeld BIS-instellingen Stichting Lezen en de Schrijverscentrale niet op alle vmbo-scholen geïmplementeerd zijn. De bestaande campagnes zijn zowel gericht op het bevorderen van leesplezier (intrinsieke leesmotivatie) als op extrinsieke leesmotivatie (zoals beloningen). In een aantal leesbevorderingsinterventies is ruimte voor sociale interactie, door het gesprek tussen jongeren onderling en tussen jongeren en auteurs te faciliteren.

Het leesbevorderingsbeleid gericht op het aanbod van leesmateriaal is enkel in algemene termen geformuleerd. Het beleid zorgt voor een laagdrempelige beschikbaarheid van leesmateriaal, omdat jongeren onder de 18 jaar geen contributie hoeven te betalen en omdat er een verlaagd btw-tarief voor papieren boeken geldt. Ook wordt met een voortzetting en uitbreiding van *de Bibliotheek op school* ingezet op een verbetering van een laagdrempelige beschikbaarheid van een rijk leesaanbod voor vmbo-leerlingen. Een beperking van *de Bibliotheek op school* is dat een select aantal vmbo-scholen aan dit project deelneemt. Diversiteit van het aanbod wordt aangemoedigd door de vaste boekenprijs en de *Wet op specifiek cultuurbeleid*. Het is echter niet bekend wat het effect hiervan is op de diversiteit van het aanbod. Verder wordt ingezet op de bekendheid van het aanbod onder vmbo-leerlingen door onder andere schrijversbezoeken van de Schrijverscentrale. Ook deze interventie bereikt een beperkt aantal vmbo-leerlingen.

Omdat scholen grotendeels de vrijheid hebben om het onderwijs in te richten, kan het ministerie van OCW geen verplichtingen op het gebied van leesbevorderingsbeleid opleggen. Wel is er aandacht voor literatuureducatie vanuit diverse instellingen die het onderwijs ondersteunen, zoals openbare bibliotheken. Dat binnen het onderwijs eindtermen zijn opgesteld voor de leesvaardigheid impliceert dat er wordt ingezet op het gevoel van competentie. Het beleid zet hier echter niet expliciet op in. Hetzelfde geldt voor een gevoel van autonomie. Wel biedt Stichting Lezen ondersteuning aan betrokken actoren door ze van kennis over leesbevordering te voorzien.

Hoewel leesopvoeding een factor is uit het literatuuroverzicht, zijn de beleidsinstrumenten niet expliciet gericht op deze factor. De deskundigen verklaren deze lacune met het idee dat het eenvoudiger is om beleid te richten op het onderwijs omdat vmbo-leerlingen daar samenkomen. Het bereik van jongeren en ouders in de thuissituatie is meer gefragmenteerd, omdat ouders zelf verantwoordelijk zijn voor de inrichting van de opvoeding en het is lastiger om ze als één groep te bereiken.

De interviews met vmbo-leerlingen leveren aanknopingspunten op om het beleid te verbeteren vanuit het perspectief van de doelgroep. Zo bleek dat jongeren verwachtten dat er winst te behalen is op het gebied van extrinsieke leesmotivatie. Een leesbevorderingscampagne zoals *de Weddenschap* is

hier een voorbeeld van. Niet alle vmbo-scholen doen echter aan dit soort campagnes, waardoor niet alle vmbo-leerlingen bereikt worden. Volgens de jongeren was geschikt en interessant leesmateriaal van invloed op de leesmotivatie. Een belangrijk aanknopingspunt volgens de doelgroep is dat er onvoldoende geschikt leesmateriaal is dat aansluit bij hun interesses en leefwereld. Verder zagen ze verbetering voor de bekendheid van het bestaande aanbod. Een uitbreiding van *de Bibliotheek op school* in het vmbo kan ten goede komen van de zichtbaarheid van het aanbod. Hoewel de jongeren positiever stonden tegenover het aanbod in de openbare bibliotheek, kwamen niet alle vmbo-leerlingen in de bibliotheek.

Vmbo-leerlingen hadden vaak ervaring met vrij lezen in het onderwijs. Meerdere jongeren ondervonden concentratieproblemen tijdens het vrije lezen. Dat deze factor niet in de literatuur besproken wordt, is een tekortkoming. Ook de deskundigen uit focusgroep 2 merkten op dat het belangrijk is om hier meer onderzoek naar te doen.

Met sociale interactie in het literatuuronderwijs hadden de geïnterviewde vmbo-leerlingen geen ervaring. De verwachtingen van de jongeren liepen uiteen. Enerzijds verwachtten zij dat sociale interactie hen zou motiveren, maar er waren ook jongeren die er negatief tegenover stonden. De experts verklaarden de negatieve verwachtingen van vmbo-leerlingen met het gegeven dat jongeren mogelijk recent een slechte ervaring hebben gehad. Aansluitend op de literatuur verwachtten de deskundigen dat meer inzet op het sociale aspect wel kan bijdragen aan leesbevordering. Het lijkt er dus op dat er kansen liggen om scholen beter te informeren over de invloed op sociale interactie in het literatuuronderwijs op de leesmotivatie.

Deskundigen zagen het onderwijs als een belangrijke plek om het zaadje te planten om recreatief lezen te bevorderen. Zowel de literatuurstudie als de deskundigen ondersteunen het belang van vrij lezen in de les. Op deze factor zet het leesbevorderingsbeleid van het ministerie van OCW niet expliciet in. Wel draagt Stichting Lezen bij aan de verspreiding van kennis over het belang van vrij lezen. De deskundigen zagen verbeterpunten voor verschillende actoren: docenten, schoolleiding en uitgevers van lesmethodes. Er werd meer deskundigheid van vmbo-docenten Nederlands verlangd. Dat vrijetijdslezen niet de hoogste prioriteit heeft in het onderwijs, is te verklaren met het gegeven dat het onderwijs gericht is op verschillende vaardigheden binnen een beperkte tijd. Toch denken de experts dat er ruimte is voor verbetering wanneer docenten meer los durven te komen van de lesmethodes. Hier ligt echter ook een verantwoordelijkheid voor methodemakers. Want het lijkt erop dat niet alle lesmethodes gericht zijn op factoren die kunnen bijdragen aan leesbevordering. Dit is interessant voor vervolgonderzoek.

De deskundigen zien op vmbo-scholen graag een breed draagvlak voor leesbevordering, en om een optimaal resultaat te bereiken zullen docenten Nederlands, bibliotheekmedewerkers en andere betrokkenen moeten professionaliseren. Dit houdt in dat de actoren het belang van vrijetijdslezen moeten inzien en op de hoogte moeten zijn van factoren die kunnen bijdragen aan leesbevordering, zoals een gevoel van competentie, een gevoel van autonomie en sociale interactie.

De bevindingen van de focusgroepen sluiten op verschillende punten aan bij de aanknopingspunten van vmbo-leerlingen. Zo waren jongeren en deskundigen het eens dat het beschikbare aanbod te weinig de doelgroep bereikt. Volgens een aantal experts is het relevant om jongeren beter te begeleiden bij het maken van een keuze uit het leesmateriaal. Of er daadwerkelijk voldoende geschikt leesmateriaal is en in hoeverre dat vmbo-leerlingen bereikt, is onbekend. De experts ondersteunden het beleid van het ministerie van OCW dat gericht is op het laagdrempelig aanbieden van leesmateriaal. Wel zagen zij op dit vlak verbeterpunten, omdat het aanbod niet altijd de doelgroep bereikt. Extra aandacht ging naar niet-stedelijke gebieden. In die regio's zou meer samenwerking tussen vmbo-scholen en lokale bibliotheken, zoals bij *de Bibliotheek op school*, een aanzienlijke kans op positief effect hebben.

Aanbevelingen per factor

Het antwoord op de hoofdvraag wordt in deze paragraaf besproken per clusteronderwerp (leesmotivatie, leesaanbod, leesonderwijs), hoewel er een zekere overlap tussen de clusters bestaat. In elke aanbeveling per cluster worden de uitkomsten van de analyse, interviews met vmbo-leerlingen en focusgroepen meegenomen.

Aanbevelingen leesmotivatie

- Onderzoek het effect van landelijke leesbevorderingsinterventies. Hoewel de Raad voor Cultuur het advies geeft meer te investeren in landelijke leesbevorderingsinterventies zoals schrijversbezoeken en diverse campagnes, is er weinig bekend over de effecten van dergelijke campagnes (o.a. *De Weddenschap*, *Literatour* en *De Dag van de Jonge Jury*). In het onderzoek kwam naar voren dat leesbevorderingsinterventies die gefinancierd worden door het ministerie van OCW zowel intrinsieke als extrinsieke leesmotivatie onder jongeren willen bereiken. Naast het onbekende effect, bereiken de interventies niet alle vmbo-leerlingen. De instellingen die dergelijke interventies organiseren kunnen de effectiviteit van campagnes verbeteren door onderzoek te doen naar de effecten ervan. Ook kan er gekeken worden hoe dergelijke campagnes meer vmbo-leerlingen kunnen bereiken indien de interventies effectief blijken.
- Onderzoek het effect van beloningen op de lange termijn van vrijetijdslezen. Aansluitend op de voorgaande aanbeveling is het relevant om onderzoek te doen naar het effect van beloningen bij leesbevorderingscampagnes zoals *De Weddenschap*. Uit het literatuuroverzicht bleek dat extrinsieke leesmotivatie een minder groot effect lijkt te hebben op leesbevordering dan intrinsieke leesmotivatie. Uit de interviews bleek echter dat jongeren dachten dat een beloning kan leiden tot een groter aandeel lezers, wat ondersteund werd door verwachtingen van sommige deskundigen. Andere experts verwachtten echter niet dat dergelijke campagnes die inzetten op extrinsieke leesmotivatie op lange termijn een effect hebben op intrinsieke leesmotivatie en zodoende vrijetijdslezen bevorderen.

Aanbevelingen leesaanbod

- Stuur aan op onderzoek naar de vraag of er voldoende van geschikt leesmateriaal is voor vmbo-leerlingen. De resultaten van het onderzoek roepen de vraag op of er daadwerkelijk voldoende geschikt leesmateriaal is dat aansluit bij de interesses, leefwereld en het leesniveau van vmbo-leerlingen.
- Investeer in de zichtbaarheid en bereikbaarheid van bestaand leesmateriaal. De focusgroepen en analyse van beleidsinstrumenten gaven het inzicht dat met een voortzetting en uitbreiding van *de Bibliotheek op school* in het vmbo de beschikbaarheid van leesmateriaal verbeterd kan worden. Niet in alle regio's is in de nabije omgeving van jongeren een rijk leesaanbod aanwezig, terwijl dit wel kan bijdragen aan leesbevordering. Daarom is het aan te moedigen dat scholen en bibliotheken bouwstenen uit van *de Bibliotheek op school* gebruiken, waardoor ze niet hoeven te investeren in de implementatie van het hele project, maar toch kunnen werken aan leesbevordering.
- Investeer in laagdrempelige tools die beschikbaar leesmateriaal aantrekkelijk aanbieden. Een aantal deskundigen benadrukte het belang om leesmateriaal op een aantrekkelijke en laagdrempelige manier aan te bieden. Er kan zowel gedacht worden aan (digitale) tools als aan instrumenten/middelen in de fysieke bibliotheek.
  - o OCW kan inzetten op de ontwikkeling van tools zoals de jeugdbibliotheek.nl dat momenteel ontwikkeld wordt door de Koninklijke Bibliotheek. Dit is een website met

het doel het bereik onder jeugd te vergroten en bibliotheekdiensten en -producten zo laagdrempelig mogelijk aan te bieden (Web. KB. 2018)

- OCW kan een impuls geven aan de ontwikkeling van een nieuwe tool die inzet op verschillende factoren die kunnen bijdragen aan leesbevordering. Ter illustratie: de ontwikkeling van een laagdrempelig systeem waarmee jongeren op verschillende zoektermen tegelijkertijd kunnen zoeken, zoals leeftijdscategorie, thematiek en leesniveau. De tool kan suggesties geven op basis van materiaal dat jongeren eerder gelezen hebben, waarbij wordt ingezet op de vooruitgang van het leesniveau. Het is belangrijk dat de suggesties direct (zonder wachttijd) beschikbaar zijn op school of in de lokale bibliotheek. Verder zouden jongeren punten kunnen verdienen na het voltooien van een hoofdstuk of boek om de succeservaringen te vieren. Daarnaast kan het relevant zijn als jongeren elkaar door middel van deze tool leesmateriaal kunnen aanbevelen en met elkaar in gesprek kunnen gaan over leesmateriaal door bijvoorbeeld in te spelen op de leefwereld van de jongeren.
- Stuur aan op samenwerking tussen scholen, bibliotheken en andere betrokken partijen. Zowel het aanbod als de deskundigheid kunnen verbeteren door meer samenwerking tussen betrokken organisaties zoals scholen en bibliotheken. Waar de Raad voor Cultuur (2018) betrokken instellingen aanbeval om een tweemaandelijks ‘leesoverleg’ tussen vertegenwoordigers uit het onderwijs, wetenschap fondsen en brancheverenigingen te organiseren, zagen experts uit een focusgroep mogelijkheden om lokale ‘leesoverleggen’ te organiseren. Bij een lokaal leesoverleg kunnen vertegenwoordigers van zowel bibliotheken, scholen als andere betrokkenen uit de regio aanwezig zijn. Zodoende kunnen de actoren werken aan een gezamenlijk plan: leesbevordering. Deze aanbeveling sluit deels aan bij het doel van *Tel mee met Taal* om een structureel netwerk laaggeletterdheid uit te breiden. Een mogelijk nadeel van aansluiten bij dit netwerk is dat het niet specifiek gericht is op bevordering van lezen in de vrije tijd onder vmbo-leerlingen.
- Zet in op deskundigheid van bibliotheekmedewerkers. Bibliotheekmedewerkers zouden op de hoogte moeten zijn van het actuele leesaanbod dat geschikt is voor jongeren en zouden moeten leren hoe aanbod toegankelijker te maken is binnen de bibliotheek. Nu lijkt dat vaak niet het geval. Om dit te bereiken kan er een financiële impuls gegeven worden aan Certificeringsorganisatie Bibliotheekwerk, Cultuur en Taal (CBCT), een organisatie die openbare bibliotheken certificeert, zodat er meer geïnvesteerd kan worden in het opleiden en nascholen van bibliotheekmedewerkers.

Aanbevelingen leesonderwijs

- Onderzoek hoe vmbo-docenten handvatten geboden kunnen worden om meer te doen op het gebied van leesbevordering. Vrijtijdslezen heeft niet altijd de prioriteit van docenten Nederlands. Om het docenten makkelijker te maken om meer aandacht te besteden aan lees- of literatuuronderwijs, kan er bijvoorbeeld meer bekendheid komen voor handvatten zoals de bouwstenen uit *de Bibliotheek op school*. Daarnaast kan er gezocht worden naar andere manieren om docenten te ondersteunen bij het geven van literatuuronderwijs op het vmbo.
- Zet in op draagvlak binnen scholen. Om leesbevorderingsbeleid op een school te implementeren, moet er een breed draagvlak zijn voor het leesonderwijs binnen een school. Naast docenten moet ook de directie de initiatieven ondersteunen. Draagvlak kan versterkt worden door medewerkers uit scholen en bibliotheken te informeren over wetenschappelijk onderzoek over het effect van lezen in de vrije tijd. Stichting Lezen kan als kennisinstituut bijdragen aan een verdere verspreiding van de kennis over leesbevordering.

- Zet in op (bij)scholing van docenten: Ook kan er via bijscholing en lerarenopleidingen ingezet worden op verschillende factoren: het gevoel van competentie, het gevoel van autonomie, sociale interactie en vrij lezen. Een belangrijke kanttekening bij het professionaliseren van het onderwijs is dat lezen in de vrije tijd niet altijd een speerpunt is, omdat meerdere (ook belangrijke) vaardigheden onderwezen moeten worden. Hoewel het onderwijs grotendeels zelf verantwoordelijk is voor de invulling van het onderwijs, kan OCW een (financiële) impuls geven om de deskundigheid te bevorderen. Een uitbreiding van *de Bibliotheek op school* kan hier mogelijk aan bijdragen, omdat er vanuit dat project wordt ingezet op het verbeteren van begeleiding door taalconsulenten aan te stellen.
- Ga in gesprek met methodemakers. Tijdens de focusgroepen kwam ter sprake dat lesmethodes niet altijd effectief inzetten op de factoren die kunnen bijdragen aan leesbevordering. Door met methodemakers in gesprek te gaan, kan achterhaald worden waar mogelijke verbeterpunten liggen.

7. Discussie

In de discussie worden eerst de beperkingen van dit onderzoek in beeld gebracht, waarna suggesties gedaan worden voor vervolgonderzoek.

7.1 Beperkingen van het onderzoek

Het doel van een kwalitatief onderzoek is om een gedetailleerd beeld van een fenomeen te krijgen, en niet om uitkomsten te generaliseren (Hennink et al. 2011). Een tekortkoming aan dit onderzoek is dat het gericht is op het gehele vmbo-onderwijs. Binnen het onderzoek zijn verschillende niveaus binnen het vmbo niet gespecificeerd terwijl er binnen het vmbo aanzienlijke verschillen bestaan. Dit heeft als gevolg dat er geen niveau-specifieke uitspraken gedaan kunnen worden.

Analyse beleidsinstrumenten

De analyse van beleidsinstrumenten gericht op leesbevorderingsbeleid voor vmbo-leerlingen kent tekortkomingen. Er is enkel gekeken naar de doelen die gesteld worden op websites, jaarverslagen en beleidsplannen. Hierdoor is het niet duidelijk geworden wat het daadwerkelijke effect van het beleid is op leesbevordering. Dit heeft als gevolg dat het de analyse van de factoren waar het beleid op inzet mogelijk een vertekend beeld geeft van de werkelijkheid. Voor vervolgonderzoek is het interessant om hier dieper op in te gaan.

Interviewresultaten

In het onderzoek is gebruik gemaakt van interviews met vmbo-leerlingen van Aartsma (2018). Dit onderzoek kent echter beperkingen. De uitkomsten van het onderzoek kunnen beïnvloed zijn door de wijze van werving van de leerlingen. Er is contact gelegd met docenten die (vermoedelijk) gemotiveerd zijn op het gebied van leesbevordering, waardoor mogelijk het perspectief van leerlingen met een ongemotiveerde docent Nederlands niet vertegenwoordigd is.

Bij de selectie van de scholen is bewust gekozen voor een school dat deelneemt aan *de Bibliotheek op school* om te onderzoeken of er een vergelijking gemaakt kon worden tussen deze school en scholen die niet aan het project meedoen. Omdat de school sinds het schooljaar 2017-2018 aan het project deelneemt, konden er geen uitspraken worden gedaan over het effect van het project op school. In vervolgonderzoek is het interessant om te onderzoeken of er verschillen zichtbaar zijn bij de ervaringen van leerlingen van scholen die deelnemen aan *de Bibliotheek op school* en scholen die dat niet doen.

Ook bij de interpretatie van de interviewresultaten dient een aantal tekortkomingen in acht te worden genomen. De participanten zijn in twee- of drietalen geïnterviewd vanuit de gedachte dat de leerlingen zo eerder geneigd zijn om te spreken tijdens het interview. Een nadeel van deze methode kan zijn dat leerlingen elkaars antwoorden kopiëren of niet vrijuit durven te spreken. Dit is ondervangen door de leerlingen persoonlijk aan te spreken per vraag en door vooraf duidelijk te maken dat er geen verkeerde antwoorden gegeven kunnen worden.

Focusgroepen

Hoewel de experts zorgvuldig zijn geselecteerd en in twee focusgroepen zijn verdeeld om verschillende perspectieven in beeld te brengen, kent het onderzoek tekortkomingen. Omdat er slechts negen experts hebben deelgenomen aan de focusgroepen, zijn niet alle perspectieven van experts op het gebied van leesbevordering van vmbo-leerlingen vertegenwoordigd in het onderzoek. De resultaten zijn daarom niet generaliseerbaar. Daarnaast waren bij focusgroep 1 slechts vier deskundigen aanwezig terwijl volgens Hennink et al. (2011) het ideale aantal deelnemers aan een focusgroep tussen de vijf en acht experts ligt.

Voor vervolgonderzoek is het interessant om focusgroepen te organiseren met ervaringsdeskundigen die wel te maken hebben met vmbo-leerlingen, maar weinig aandacht besteden aan de leesbevordering van de doelgroep. Het kan nieuwe invalshoeken opleveren wanneer onderzocht wordt waar zij knelpunten zien om met leesbevordering in het vmbo aan de slag te gaan. In dit onderzoek is voornamelijk het perspectief van experts in beeld gebracht die zich inzetten op het gebied van leesbevordering.

Veder dient vermeld te worden dat - hoewel er naar is gestreefd om de focusgroepen zo objectief mogelijk te analyseren - het bij kwalitatief onderzoek bijna onmogelijk is om je eigen ideeën en opvattingen te vergeten, waardoor de focusgroepen (onbewust) gestuurd kunnen worden vanuit persoonlijke interpretaties en meningen. Om dit te waarborgen zijn de samenvattingen van de focusgroepen naar de experts gemaald ter controle.

Ook de discussiegids laat ruimte voor verbetering. Omdat het de verwachting was de drie clusters van factoren in de discussie zouden overlappen is er vooraf aan de discussie aan de experts gevraagd de factoren zoveel mogelijk gescheiden te bespreken. Ondanks deze noot vooraf bleek in de praktijk van de discussie dat de factoren niet los van elkaar gezien konden worden. Dit had als gevolg dat het tweede en derde onderwerp ('Leesaanbod' en 'Leesonderwijs') beknopter zijn ingeleid dan de discussiegids weergeeft. In de samenvatting van de focusgroepen is ervoor gekozen om de onderwerpen apart van elkaar te bespreken om het overzicht te bewaren.

7.2 Theoretische reflectie en suggesties voor vervolgonderzoek

Tijdens dit onderzoek bleek dat er een aantal onduidelijkheden bestaat. Wanneer leesbevorderingsbeleid wordt gemaakt, is het van belang dat dit gebeurt op basis van wetenschappelijke resultaten en niet op basis van aannames. Daarom geeft deze paragraaf een theoretische reflectie en suggesties voor vervolgonderzoek.

In dit onderzoek kwam een factor ter sprake die niet in het literatuuroverzicht genoemd is: **concentratie**(problematiek). Vmbo-leerlingen vertelden soms niet te lezen door een gebrek aan concentratie. De deskundigen uit focusgroep 2 vonden het belangrijk om de invloed van deze factor op het leesgedrag verder te onderzoeken en op de agenda te zetten.

Een andere factor, **amotivatie**, is wel besproken in het literatuuroverzicht, maar in het onderzoek achterwege gelaten. Hier is voor gekozen omdat over het wel of niet bestaan van amotivatie een wetenschappelijk debat wordt gevoerd. In het literatuuroverzicht werd amotivatie beschreven als het ontbreken van de intentie om te handelen door bijvoorbeeld frustratie die voorkomt uit een zwakke leesvaardigheid (Nielen 2016; Ryan en Deci 2000; Van Steensel et al. 2013). In de interviews met vmbo-leerlingen van Aartsma (2018) werd dit fenomeen nauwelijks genoemd. Wel vertelden sommige jongeren dat ze niet lasen omdat ze het 'saai' vonden en er waren jongeren die dachten dat niets ze zou kunnen motiveren om te lezen in hun vrije tijd. Voor vervolgonderzoek is het interessant om verder in te gaan op het debat over het mogelijke onderscheid tussen motivatie en amotivatie en het mogelijke effect daarvan op het leesgedrag van vmbo-leerlingen.

Een ander punt waarover onduidelijkheid bleek te bestaan, is de effectiviteit van leesbevorderingsinterventies op zowel **intrinsieke** als **extrinsieke leesmotivatie**, zoals schrijversbezoeken, *De Weddenschap*, *de Jonge Jury* en *Stap op de Rode Loper!*. Niet alle deskundigen waren bijvoorbeeld overtuigd van het effect van *De Weddenschap*. In de meta-analyse van Van Steensel et al. (2016) naar het effect van leesbevorderingsinterventies op leesmotivatie zijn deze campagnes niet onderzocht. Daarop aansluitend is het relevant om in vervolgonderzoek stil te staan bij de vraag wat het effect van **beloningen** op lange termijn is op de intrinsieke leesmotivatie van jongeren. Enerzijds dachten vmbo-leerlingen en experts dat beloningen ingezet kunnen worden om de intrinsieke leesmotivatie te vergroten, maar anderzijds waren er ook deskundigen die dachten dat dit niet mogelijk was.

Leesopvoeding is een andere factor uit het literatuuroverzicht waarvan het interessant is om in vervolgonderzoek dieper op in te gaan. Hoewel blijkt dat de leesopvoeding van ouders van invloed kan zijn op het leesgedrag van jongeren (Baker 2003; Lemaire 2004; Notten et al. 2008) zagen de deskundigen minder kansen om beleid in te zetten op leesopvoeding van vmbo-leerlingen. Een argument was dat de thuissituatie van jongeren zeer gefragmenteerd is en daardoor moeilijker te bereiken dan bijvoorbeeld een school waar alle vmbo-leerlingen samenkomen. Ook zagen de experts in dat ouders vrij worden gelaten in de opvoeding van hun kinderen. Van Steenstel et al. (2016) signaleerden dat er meer onderzoek gedaan kan worden naar de rol van interventies in de leesopvoeding. In vervolgonderzoek kan onderzocht worden hoe leesbevorderingsbeleid zich optimaal kan richten op de leesopvoeding.

Daarnaast is het relevant om het onderzoek van Nielen (2016) naar de effecten van een rijk **aanbod van leesmateriaal** op school. Interessant is om naast het bestaande onderzoek in het primair onderwijs vervolgonderzoek te doen naar de effecten van een rijk aanbod in het vmbo. Aansluitend daarop kan er onderzocht worden of het bestaande aanbod aansluit op de interesses, leefwereld en het leesniveau van de doelgroep. Onderzoek naar de toegankelijkheid en beschikbaarheid van geschikt aanbod kan inzicht bieden in hoe het aanbod verbeterd kan worden.

Verder is het interessant om het Nederlandse leesbevorderingsbeleid te onderzoeken in een internationaal vergelijkingsonderzoek. Er kan onderzocht worden welke interventies in andere landen succesvol blijken en of deze geïmplementeerd kunnen worden in het Nederlands leesbevorderingsbeleid. Ten slotte is het ook relevant om in vervolgonderzoek dieper in te gaan op het langetermijneffect van lezen op de ontwikkeling van jongeren. Naast de positieve effecten van vrijetijdslezen op de leesvaardigheid, kan het ook interessant zijn om jongeren bewust te maken van de relatie tussen lezen en de rest van hun leven.

Literatuurlijst

- Aartsma, L. (2018). Het perspectief van vmbo-leerlingen op het leesbevordering. Een stageonderzoek naar het leesbevorderingsbeleid van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap gericht op het vrijetijdslezen van vmbo-leerlingen. Universiteit Utrecht: stageonderzoek.
- Ames, C. (1992). Classrooms: Goals, structures and student motivation. *Journal of Educational Psychology* 84, (3), 261-271.
- Baker, L. (2003) The role of parents in motivating struggling readers. *Reading & Writing Quarterly*, 19. 87-106.
- Baker, S.K., Simmons, D.C. en Kameenui, E.J. (1998). Vocabulary Acquisition: Research Bases. *What reading research tells us about children with diverse learning needs: Bases and basics*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 183-235.
- Becker, M., McElvany, N., en Kortenbruck, M. (2010). Intrinsic and extrinsic reading motivation as predictors of reading literacy: A longitudinal study. *Journal of Educational Psychology*, 102, 773-785.
- Boeije, H. (2014). *Analyseren in kwalitatief onderzoek. Denken en Doen*. Amsterdam: Boom uitgevers.
- Braaksma, M. (2008). Literatuur en lezen op het vmbo: lessen uit empirisch onderzoek. In D. Schram (Red.) (2008), *Lezen in het vmbo. Onderzoek. Interventie, Praktijk*. Stichting Lezen Reeks 11. Delft: Eburon. 215- 228.
- Bussemaker, J. (2015). *Kamerbrief. Tweede evaluatie Wet op de vaste boekenprijs*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Geraadpleegd op 10-03-2018 via: <http://cvn.be/wp-content/uploads/2015/02/kamerbrief-2e-evaluatie-wet-op-de-vaste-boekenprijs.pdf>.
- Bussemaker, J. et al. (2015). *Actieprogramma Tel mee met Taal*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Geraadpleegd op 10-03-2018 via: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2015/03/06/actieprogramma-tel-mee-met-taal>.
- Bussemaker, J. (2016). *Besluiten culturele basisinfrastructuur periode 2017-2020*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Geraadpleegd op 10-03-2018 via: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2016/09/20/kamerbrief-over-besluiten-culturele-basisinfrastructuur-periode-2017-2020>
- Dekker, S. (2017). *Kamerbrief voor de werkzaamheden van de SLO en het Cito in de periode 2018-2019*. Den Haag: Ministerie Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- Duo Onderwijsonderzoek (2017a). *Lezen op het vmbo een stand van zaken*. Amsterdam: Stichting Lezen. Geraadpleegd op 26-02-2018 via: https://informatieprofessional.nl/resources/uploads/2018/01/Lezen20op20het20vmbo_def.pdf.
- Duo Onderwijsonderzoek (2017b). *De leesmotivatie van Nederlandse kinderen en jongeren*. Amsterdam: Stichting Lezen. Geraadpleegd op 30-02-2018 via: <https://www.lezen.nl/sites/default/files/De%20leesmotivatie%20van%20Nederlandse%20kinderen%20en%20jongeren.pdf>
- Engelshoven, I., van (2017a). *Kamerbrief over tussentijdse rapportage vaste boekenprijs*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Geraadpleegd op 10-03-2018 via: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2017/12/20/kamerbrief-over-tussentijdse-rapportage-vaste-boekenprijs>
- Engelshoven, I., van (2017b). *Midterm review Wet stelsel openbare bibliotheekvoorzieningen (Wsob)*.

- Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Geraadpleegd op 10-03-2018 via <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2017/12/22/kamerbrief-over-midterm-review-wet-stelsel-openbare-bibliotheekvoorzieningen>
- Engelshoven, I., van, et al. (2017). *Kamerbrief over voortgang actieprogramma Tel mee met Taal*. Den Haag: Rijksoverheid. Geraadpleegd op 21-03-2018 via: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2017/11/24/kamerbrief-over-voortgang-actieprogramma-tel-mee-met-taal> .
- Gambrell, L. B. (2011). Seven rules of engagement. What's most important to know about motivation to read. *The Reading Teacher*, 65, (3), 172-178.
- Grondwet 2017 (1815). Geraadpleegd op 18-06-2018 via: <http://wetten.overheid.nl/BWBR0001840/2017-11-17>
- Guthrie, J. T. en Wigfield, A. (1999). How motivation fits into a science of reading. *Scientific Studies of Reading*, 3, (3), 199-205.
- Guthrie, J. T., Wigfield, A., Metsala, J. L., en Cox, K.E. (1999). Motivational and cognitive predictors of text comprehension and reading amount. *Scientific Studies of Reading* (3), 231-256.
- Hacquebord, H. (2004). 'Taalproblemen en taalbehoeften in het voorgezet onderwijs.' *Levende Talen Tijdschrift*, 5, (2), 17-28.
- Hennink, H., Hutter, I., en Bailey, A. (2011). *Qualitative research methods*. Londen: SAGE Publications.
- Het Tijdsbestedingsonderzoek (TBO) (2017). Den Haag: SCP. Geraadpleegd op 12-03-2018 via: <https://www.scp.nl/Onderzoek/tijdsbesteding>.
- Inspectie van het Onderwijs, Nederland (2014). *De staat van het onderwijs: Onderwijsverslag 2012/2013*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Koninklijke Bibliotheek (2018). *Dienstverlening openbare bibliotheken aan het voortgezet onderwijs. Onderzoeksresultaten BOP-enquête Samenwerking vo, 2016-2017*. Den Haag: Koninklijke Bibliotheek. Geraadpleegd op 14-05-2018 via: https://www.kb.nl/sites/default/files/docs/rapportage_bop-meting_vo_2016-2017.pdf
- Krashen, S., D. (2011). *Free voluntary reading*. Santa Barbara: ABC-CLIO LLC.
- Langendonk, A. en Dalen, G., van (2017). *Feitenrelaas: Kunst van Lezen*. Kunst van Lezen. Geraadpleegd op 10-03-2018 via: https://www.lezen.nl/sites/default/files/20170911_Feitenrelaas%20Kunst%20van%20Lezen%20-%20september%202017%20-%20losse%20paginas%20%281%29.pdf.
- Lemaire, C. (2004). *Lezen doen we samen! De praktische consequenties van onderzoek naar leesgedrag en leesbevordering*. Amsterdam: Stichting Lezen.
- Logan, S. en Johnston, R. (2010). Investigation gender differences in reading. *Educational Review*, 62 (2), 175-187.
- Meertens, L. (2008). Meer plezier in lezen?! Bazar en het bevorderen van leesplezier en leesmotivatie. In D. Schram (Red.) (2008). *Lezen in het vmbo. Onderzoek. Interventie, Praktijk*. Amsterdam: Stichting Lezen Reeks 11. Delft: Eburon. 246-276.
- Meijerink, H.P. et al. (2009). *Referentiekader taal en rekenen. De referentieniveaus*. Enschede: Doorlopende leerlijnen taal en rekenen. In opdracht van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Geraadpleegd 12-03-2018 via: <http://www.taalenrekenen.nl/downloads/referentiekader-taal-en-rekenen-referentieniveaus.pdf>
- Mil, B., van, et al. (2015). *Evaluatie programma Kunst van Lezen. Eindrapport*. KWINK Groep en Rebel Groep. Geraadpleegd 24-03-2018 via: https://www.lezen.nl/sites/default/files/150219-evaluatie-programma-kunst-van-lezen_0.pdf
- Mil, van, B., Mulder, J., De Leeuw, L., en Corten, P. (2017). *Midterm review Wet stelsel openbare*

- bibliotheekvoorziening. Eindrapport.* Den Haag: KWINK groep. Geraadpleegd 24-03-2018 via: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2017/11/22/midterm-review-wet-stelsel-openbare-bibliotheekvoorziening>.
- Mol, S.E. en Bus, A., G., (2011). Een vroeg begin is het halve werk. De rol van vrijetijdslezen in de taal- en leesontwikkeling van kinderen en jongeren. In D. Schram (Red.) (2011). *Waarom zou je (nú) lezen?* Amsterdam: Stichting Lezen Reeks 22. Delft: Eburon. 91-110.
- Monitor actieprogramma Tel mee met Taal 2016-2018. Actielijn 3 (2017). Ecorys, Tel mee met Taal, Verwey Jonker Instituut.
- Naeghel, J. de, (2013). *Students' autonomous reading motivation: a study into its correlates and promotion strategies in late elementary classrooms.* Dissertatie Universiteit Gent.
- National Commission for the Protection of Human Subjects of Biomedical and Behavioral Research (1979). *The Belmont Reports. Ethical Principles and Guidelines for the Protection of Human Subjects of Research.* Geraadpleegd op 18-05-2018 via <https://www.hhs.gov/ohrp/regulations-and-policy/belmont-report/read-the-belmont-report/index.html>
- Nederlands Letterenfonds (2016). *Beleidsplan 2017-2020.* Amsterdam: Nederlands Letterenfonds. Geraadpleegd via: http://www.letterenfonds.nl/images/issue_download/Beleidsplan-Nederlands-Letterenfonds-2017-2020.pdf
- Nederlands Letterenfonds (2017). *Jaarverslag 2016.* Amsterdam: Nederlands Letterenfonds. Geraadpleegd via: http://www.letterenfonds.nl/images/issue_download/Nederlands-Letterenfonds-Jaarverslag-2016.pdf
- Nielen, T., M., J., (2016). *Aliteracy: Causes and solutions.* Proefschrift Universiteit Leiden.
- Notten, N. (2012). *Over ouders en leesopvoeding.* Stichting Lezen Reeks 21. Delft: Eburon. Geraadpleegd op 14-03-2018 via <https://www.lezen.nl/sites/default/files/over%20ouders%20en%20leesopvoeding.pdf>.
- Notten, N., Kraaykamp, G. en Ultee, W. (2008). Ouderlijke mediasocialisatie. Hulpbron of handicap? Een studie naar de langetermijneffecten van mediasocialisatie op het onderwijssucces van kinderen. *Mens en Maatschappij*, 83, (4), 360-375.
- OECD (2016). *PISA 2015. Results. Excellence and equiyu in education.* Volume I.
- Olijkan, E. (2008). Vmbo: organisatie, vernieuwing en leesonderwijs. In D. Schram (Red.) (2008). *Lezen in het vmbo. Onderzoek. Interventie, Praktijk.* Stichting Lezen Reeks 11. Delft: Eburon, 9- 30.
- Patton, M.Q. (1987). *How to use qualitative methods in evaluation.* Newbury Park: Sage Publications.
- Pijpers, R., et al (2017). *Monitor Jeugd en Media 2017.* Zoetermeer: Kennisnet. Geraadpleegd op 21-03-2018 via: https://www.kennisnet.nl/fileadmin/kennisnet/publicatie/jeugd_media/Kennisnet_Monitor_Jeugd_en_Media_2017.pdf
- Raad voor Cultuur (2018). *De daad bij het woord. Sectoradvies letteren en bibliotheken.* Den Haag: Raad voor Cultuur. Geraadpleegd 24-04-2018 via: <https://www.cultuur.nl/upload/documents/tinymce/De-daad-bij-het-woord.pdf>
- Raad voor Cultuur. BIS 2017-2018 (2017). Den Haag: Raad voor Cultuur. Geraadpleegd op datum 24-05-2018 via: <http://bis2017-2020.cultuur.nl/>.
- Regeling voor specifiek cultuurbeleid 2016 (2010). Geraadpleegd op 17-05-2018 via: <http://wetten.overheid.nl/BWBR0027597/2016-09-20>
- Roeters, A. (2017). *Het tijdsbestedingsonderzoek (TBO).* Geraadpleegd op 21-03-2018 via: <https://www.scp.nl/Onderzoek/Tijdsbesteding>.
- Ryan, R.M. en Deci, E.L. (2000). Intrinsic and extrinsic motivations: Classic definitions and new directions. *Contemporary Educational Psychology*, 25, 54-67.
- Schaffner, E., Schiefele, U., en Ulferts, H. (2013). Reading amount as a mediator of the effects of

- intrinsic and extrinsic reading motivation on reading comprehension. *Reading Research Quarterly*, 48, (4), 369-385.
- Schiefele, U. (1999). Interest and learning from text. *Scientific Studies of Reading*, 3, (3), 257-279.
- Schram, D. et al. (2011). *Waarom zou je nú lezen? Nieuwe inzichten over de functies van lezen*. Stichting Lezen Reeks 20. Delft: Eburon.
- Schrijvers School Samenleving (2016a). *'For the times they are a-changin'.* *Activiteitenplan II BIS 2017-2020*. Amsterdam: Schrijvers School Samenleving. Geraadpleegd 10-04-2018 via: <https://schrijvers-centrale.s3.eu-central-1.amazonaws.com/downloads/c651ccbfb313d32e04a9fba4b87343f0.pdf>
- Schrijvers, School, Samenleving (2016b). *Jaarverslag 2016*. Amsterdam: Schrijvers School Samenleving. Geraadpleegd 10-04-2018 via: <https://schrijvers-centrale.s3.eu-central-1.amazonaws.com/downloads/65de19c60d19f839846e01c0cf8f3439.pdf>
- SLO (2016). *Karakteristieken en kerndoelen. Onderbouw en voortgezet onderwijs*. Enschede: Nationaal Expertisecentrum Leerplanontwikkeling.
- Steensel, R. van, Oostdam, R. en Gelderen, A. van. (2013). De rol van negatieve motivaties bij de leesvaardigheid van leerlingen in het vmbo. In Schram, D. (red.) *De aarzelende lezers over de streep. Recente wetenschappelijke inzichten*. Stichting Lezen. Reeks 22. Delft: Eburon, 107-124.
- Steensel, R., van, Van der Sande, N.E., Bramer, W.M. en Arends, L.R. (2016). *Effecten van leesmotivatie-interventies. Uitkomsten van een meta-analyse*. Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Stichting Cito Instituut voor Toetsontwikkeling (2016). *Resultaten PISA-2015 in vogelvlucht. Praktische kennis en vaardigheden van 15-jarigen*. Arnhem: Cito. Geraadpleegd op 21-03-2018 via http://www.cito.nl/onderzoek%20en%20wetenschap/deelname_int_onderzoek/pisa/resultaten
- Stichting Lezen (2017). *Lezen voor het leven. Beleidsvoornemens Stichting Lezen voor de planperiode 2017-2020*. Amsterdam: Stichting Lezen. Geraadpleegd op 04-04-2018 via: https://www.lezen.nl/sites/default/files/SL%20Beleidsplan_2017.pdf
- Subsidieregeling Tel mee met Taal 2017 (2016). Geraadpleegd op 21-04-2018 via <http://wetten.overheid.nl/BWBR0038495/2017-10-01>
- Subsidies. Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Geraadpleegd 19-03-2018 via: <https://www.cultuursubsidie.nl/subsidies>
- Turner, J., Paris, S.G. (1995). 'How literacy tasks influence children's motivation for literacy'. *The Reading Teacher*, 48, (8), 662-673.
- Web. *Nederlands in de onderbouw* (2017). SLO. Geraadpleegd op 08-03-2018 via: <http://nederlands.slo.nl/onderbouw-vo>
- Web. *Bovenbouw vmbo* (2017). SLO. Geraadpleegd via: <http://nederlands.slo.nl/bovenbouw-vmbo>
- Web. Centraal Bureau voor de Statistiek (2017). *Leerlingen, deelnemers en studenten; onderwijssoort, woonregio*. Den Haag/Heerlen: CBS. Geraadpleegd via: <http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=71450ned&D1=0&D2=0&D3=0&D4=a&D5=0&D6=0,6-18&D7=1&HD=171211-1219&HDR=G1,T,G2,G4,G6,G5&STB=G3>
- Web. Jeugdbibliotheek.nl. Koninklijke Bibliotheek. Geraadpleegd op 19-06-2018 via: <https://www.kb.nl/ob/leren-lezen-digivaardigheden/jeugdbibliotheeknl>
- Web. Zelfstandige bestuursorganen (zbo's). Geraadpleegd op 21-03-2018 via: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/rijksoverheid/zelfstandige-bestuursorganen>
- Weelink, N.K., (2017) "Op welke plank staan de e-books?" Een vergelijkend onderzoek naar het

- zoekproces van leerlingen in een fysieke en een online bibliotheek. Universiteit Utrecht: bacheloreindwerkstuk.
- Wennekers, A., Haan, de J. en Huysmans, F., (2016). *Media: Tijd in kaart*. Den Haag: SCP.
- Wennekers, A., Huysmans, F. en Haan, J. de (2018). *Lees: Tijd. Lezen in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Wet op de omzetbelasting 2018 (1968). Geraadpleegd op 25-04-2018 via <http://wetten.overheid.nl/BWBR0002629/2018-01-01#HoofdstukV>.
- Wet op de vaste boekenprijs 2016 (2004). Geraadpleegd op 14-04-2018 via: <http://wetten.overheid.nl/BWBR0017452/2016-07-01>.
- Wet op het voortgezet onderwijs 2018 (1963). Geraadpleegd op 24-05-2018 via: <http://wetten.overheid.nl/BWBR0002399/2018-02-01>
- Wet op specifiek cultuurbeleid 2016 (1993). Geraadpleegd op 24-05-2018 via: <http://wetten.overheid.nl/BWBR0005904/2016-07-01/0>.
- Wet stelsel openbare bibliotheekvoorzieningen (2015). Geraadpleegd op 24-05-2018 via: <http://wetten.overheid.nl/BWBR0035878/2015-01-01>.
- Wet stelsel openbare bibliotheekvoorzieningen 2015 (2014). Geraadpleegd op 14-04-2018 via: <http://wetten.overheid.nl/BWBR0035878/2015-01-01>.
- Wet subsidiëring landelijke onderwijsondersteunende activiteiten 2016 (2013). Geraadpleegd op 24-05-2018 via: <http://wetten.overheid.nl/BWBR0034162/2016-08-12>
- Wigfield, A. (1997) Reading motivation: A domain-specific approach to motivation. *Educational Psychologist*, 32, (2), 58-68.
- Wigfield, A., Gladstone, J. R., en Turci, L. (2016). Beyond cognition: Reading motivation and reading comprehension. *Child Development Perspectives*, 10, (3), 1-6.

Bijlagen

Bijlage I: Interviewgids focusgroep

Welkom, heel erg bedankt voor jullie komst naar deze focusgroep. Voordat we beginnen zal ik eerst toelichten waarom ik jullie heb uitgenodigd en wat het doel is van de focusgroep.

Vanuit mijn afstudeerstage bij het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap doe ik onderzoek naar het leesbevorderingsbeleid gericht op lezen in de vrije tijd van vmbo-leerlingen. Ik heb gekozen het onderzoek te richten op vmbo-leerlingen omdat er volgens het SCP een afnemend aandeel lezers is tussen de 13-19 jaar en onder laag- en middelbaaropleiden. Daarnaast is volgens het internationale vergelijkingsonderzoek van PISA 12% van het totaal aantal vmbo-leerlingen laaggeletterd. Voor OCW zijn beide onderzoeken een aanleiding om meer inzicht te krijgen in mogelijke verbeterpunten van het leesbevorderingsbeleid. Het onderzoek dat ik doe bestaat uit drie delen.

- 1) Literatuurstudie. Het eerste deel van de studie bestaat uit een theoretisch onderzoek. Ik heb een overzicht gemaakt van factoren die volgens wetenschappelijke studies van invloed kunnen zijn op het leesgedrag van jongeren. Dit zijn factoren als: leesmotivatie, interesse van jongeren, gevoel van autonomie en competentie, het hebben van een doelstelling, het leesaanbod, leesopvoeding, leesonderwijs en het veranderende medialandschap.
- 2) Interviews: In het tweede deel van het onderzoek heb ik interviews met vmbo-leerlingen georganiseerd. Centraal staan de ervaringen van de jongeren zelf met vragen als: Wat vinden zij van lezen en van het leesaanbod, waarom lezen zij wel of niet en waar liggen volgens de vmbo-leerlingen zelf mogelijkheden om de leestijd onder jongeren te laten toenemen. In totaal heb ik in 22 interviews 64 vmbo-leerlingen geïnterviewd, van verschillende opleidingsniveaus, leeftijden, leerjaren en gender. De leerlingen waren afkomstig van vijf verschillende scholen.
- 3) Focusgroepen: In het derde deel van het onderzoek organiseer ik twee focusgroepen, waar dit er één van is. *Het doel van de focusgroep is om tot een advies aan OCW te komen aan de hand van de interviewresultaten op welke factoren het beleid verbeterd kan worden.* Uit de interviews kwamen verschillende thema's naar voren die van invloed kunnen zijn op leesgedrag. Per onderwerp zal ik eerst een korte toelichting geven, waarna ik een stelling geef om een discussie te starten. Eerst zullen we het hebben over leesmotivatie, vervolgens over het aanbod van leesmateriaal en tot slot het leesonderwijs. Omdat de verschillende factoren veel overlap met elkaar vertonen, is het mogelijk dat de onderwerpen in een andere volgorde aan bod komen of kruislings besproken worden.

De focus ligt op lezen in de vrije tijd. Het gaat hierbij om het lezen van langere teksten zoals (lees)boeken, verhalen, artikelen, tijdschriften en stripboeken en niet op korte berichten van bijvoorbeeld sociale media.

Praktische zaken: ik maak aantekeningen van het gesprek en maak een opname. Er wordt vertrouwelijk omgegaan met de opname en de opname zal na het maken van een verslag worden vernietigd. Jullie worden in het onderzoek geanonimiseerd, maar als jullie er toestemming voor geven, zou ik graag wel de namen van de organisaties waarvoor jullie werkzaam zijn noemen. Van het gesprek maak ik een samenvatting die ik na afloop ter controle naar jullie zal sturen.

Jullie hebben niets hoeven voorbereiden, omdat ik graag wil dat jullie zo spontaan en eerlijk mogelijk antwoorden. Voor het onderzoek is het goed wanneer jullie vrijuit spreken. Laat elkaar uitspreken.

Als jullie geïnteresseerd zijn, stuur ik na de afronding van mijn onderzoek, de resultaten per mail naar jullie. Voordat we beginnen lijkt het me goed als iedereen zich kort voorstelt door te vertellen wie je bent, wat je doet en wat het raakvlak is met leesbevordering.

1. Leesmotivatie

Een veelgenoemde factor in de wetenschappelijke literatuur is leesmotivatie. Uit de interviews bleek dat vmbo-leerlingen verschillende redenen hebben om wel of niet te lezen. Een deel van de jongeren die regelmatig lezen in hun vrije tijd, lezen vanuit een intrinsieke motivatie; zij beleven plezier aan lezen. Andere jongeren zeggen te lezen vanuit een extrinsieke motivatie; zij lezen met het oog op een beloning, zoals een goed cijfer, het voorkomen van straf of het verbeteren van de leesvaardigheid.

Niet-lezers gaven verschillende redenen om niet te lezen in hun vrije tijd. Ze vinden lezen bijvoorbeeld 'saai', hebben een voorkeur voor andere activiteiten, hebben te weinig concentratie of ondervinden een belemmering van hun eigen leestempo of leesvaardigheid (soms door dyslexie).

Stelling:

Het is mogelijk om alle vmbo-leerlingen te motiveren om te lezen in de vrije tijd.

- Waarom wel/waarom niet? (hoe?)

Vragen na de stelling:

- Wat kan volgens jullie bijdragen aan een toename van leesmotivatie onder vmbo-leerlingen?
- (Hoe kunnen jongeren gemotiveerd worden om meer te lezen in hun vrije tijd?)
- Welke factoren kunnen volgens jullie nog meer van invloed zijn op de leesmotivatie?
  - o (Waarom en hoe?)

Factoren van invloed op leesmotivatie

In de wetenschappelijk literatuur worden verschillende factoren genoemd die van invloed kunnen zijn op leesmotivatie o.a. gevoel van competentie, autonomie, interesse en doelstelling. Ook in de interviews noemen de vmbo-leerlingen deze factoren.

- Op welke factoren zou extra ingezet kunnen worden om leesmotivatie te vergroten?
  - o Beloningen: In de interviews zei een aantal jongeren dat ze wel zouden lezen wanneer ze een beloning krijgen (zoals een prijs). Wat verwachten jullie dat de inzet van beloningen is op het leesgedrag van vmbo-leerlingen?
  - o Wat is de invloed van leesvaardigheid (gevoel van competentie) volgens jullie op leesmotivatie?
- Welke actoren (betrokken partijen) kunnen een rol spelen bij het vergroten van leesmotivatie?
  - o Hoe?

2. Aanbod van leesmateriaal

In de interviews zegt ongeveer 30% van de vmbo-leerlingen dat hun leesmotivatie afhankelijk is van het leesmateriaal (interessant leesmateriaal maakt lezen leuker). Ook uit verschillende studies blijkt dat het aanbod van geschikt leesmateriaal van invloed kan zijn op de leesvaardigheid en het leesplezier van jongeren. Een deel van de jongeren ervoer dat er onvoldoende geschikt leesmateriaal is (vooral actualiteit en interesse) en dacht dat vmbo-leerlingen meer zullen lezen als het aanbod beter aansluit bij de doelgroep.

Een ander opvallend punt uit de interviews was dat niet op alle vmbo-scholen een leesaanbod aanwezig is. Daarnaast was 60% van de jongeren op een school mét leesaanbod, onbekend met dat aanbod. Van de jongeren die wel bekend waren, reageerden de meeste negatief: het aanbod werd te klein of ouderwets genoemd. Over het aanbod in de lokale bibliotheek waren de jongeren over het algemeen positiever (groter en meer diversiteit).

Bij de keuze uit het aanbod, zoeken jongeren zowel digitaal (computer in de bibliotheek) om hulp als door hulp te vragen aan een bibliotheekmedewerker, docent of iemand uit de omgeving. Ook zijn er jongeren die liever geen hulp vragen. Bij het kiezen zeggen de geïnterviewde vmbo-leerlingen zowel te letten op inhoudelijke kenmerken (sluit het boek aan bij de interesses) als uiterlijke kenmerken (ziet het leesmateriaal er aantrekkelijk uit).

Toen er expliciet naar verbeterpunten werd gevraagd, gaven vmbo-leerlingen twee aanknopingspunten: ten eerste zou het aanbod beter kunnen bij de interesses van de doelgroep en ten tweede zou het volgens de jongeren helpen als er meer zichtbaarheid is voor het leesaanbod.

Stelling:

Er is voldoende leesmateriaal, maar dat bereikt de doelgroep (vmbo-leerlingen) niet.

Vragen na de stelling

- Hoe kan het leesmateriaal aantrekkelijker worden gemaakt?
- Hoe kan de zichtbaarheid/bekendheid van het bestaande leesmateriaal verbeterd worden?
- Welke actoren (betrokken partijen) kunnen een rol spelen bij het verbeteren van de beschikbaarheid en zichtbaarheid van leesaanbod?
  - o Zien jullie hierin een rol voor *de Bibliotheek op school*?
    - Waarom en hoe?

3. Leesonderwijs

Lezen in de vrije tijd kan niet los gezien worden van het leesonderwijs. Tijdens de interviews kwamen verschillende aspecten uit het leesonderwijs ter sprake: leesopdrachten, vrij lezen en de keuze van leesmateriaal.

De geïnterviewde jongeren staan verschillend tegenover de leesopdrachten. Een deel van de jongeren vindt de opdrachten saai (of teveel tijd kosten). Ze vertellen dat ze de opdrachten individueel moeten maken. Omdat uit de wetenschappelijke literatuur blijkt dat sociale interactie (samenwerken) kan bijdragen aan leesbevordering, is er gevraagd naar de verwachtingen rondom samenwerken aan leesopdrachten. Opvallend was dat ongeveer de helft van de geïnterviewde jongeren, denkt dat samenwerken hun leesplezier zal vergroten, terwijl de andere helft de jongeren liever individueel aan een opdracht werkt (bijvoorbeeld uit angst voor verlies van autonomie).

Uit literatuur blijkt ook dat tijd voor vrij lezen op school een positief effect kan hebben. De geïnterviewde vmbo-leerlingen die hier ervaring mee hebben, zijn over het algemeen positief. Jongeren die negatief tegenover vrij lezen staan, gebruiken vaak het argument dat ze moeite hebben om zich te concentreren op school.

Ook een gevoel van autonomie kan bijdragen aan leesbevordering. Op vier van de vijf scholen mochten leerlingen zelf het leesmateriaal kiezen. Jongeren waren daar erg over te spreken. Jongeren die mochten kiezen uit boeken van 'Lezen voor de lijst' zouden liever zelf kiezen.

Stelling:

Het leesonderwijs zorgt ervoor dat vmbo-leerlingen in hun vrije tijd minder tijd besteden aan lezen.

Vragen bij stelling:

- Hoe kan een school bijdragen aan de een goede leesomgeving voor jongeren?
  - o Welke factoren zijn daarbij belangrijk?
- Wat zien jullie als voor- en nadelen van sociale interactie in het leesonderwijs?
- Wat zien jullie als voor- en nadelen van autonomie (eigen keuze van leesmateriaal) in het leesonderwijs?
- Welke actoren kunnen een rol spelen bij het verbeteren van het leesonderwijs?
  - o Waarom en hoe?

Afsluitende en samenvattende vraag:

We hebben een groot aantal belangrijke punten besproken.

- Zijn er punten/factoren die niet zijn besproken tijdens de focusgroep, maar die volgens jullie wel een rol kunnen spelen bij leesbevordering?
- Waar zou volgens jullie meer op ingezet kunnen worden om de leestijd onder jongeren te vergroten?
- Kort samenvatten wat er besproken is.

Hartelijk bedankt voor jullie input.

Bijlage IIa: Samenvatting focusgroep 1

Samenstelling

- I: Interviewer/gespreksleider
- E1: Prijswinnend docent Nederlands op het vmbo en methodemaker;
- E2: Adviseur educatie Pro-Biblio en lid landelijk kernteam *de Bibliotheek op school* vo;
- E3: Adviseur voortgezet onderwijs bibliotheek Utrecht leesbevordering en mediawijsheid;
- E4: Methodemaker Blink (*Plot26*)Nederlands en betrokken bij lerarenopleiding Nederlands.

Tijdens de discussie zijn verschillende factoren besproken die van belang kunnen zijn bij leesbevordering voor lezen in de vrije tijd van vmbo-leerlingen. Hoewel de factoren vaak sterk met elkaar verweven zijn, worden verschillende factoren in de samenvatting als aparte onderwerpen besproken.

1. Leesmotivatie

Volgens de deelnemers aan de focusgroep is het een illusie dat 100% van de vmbo-leerlingen te motiveren is om te lezen in de vrije tijd. Er werd gezegd dat het van belang is om blij te zijn met elke leerling die gemotiveerd raakt om te lezen in de vrije tijd. Tijdens de discussie kwamen verschillende factoren ter sprake die van invloed kunnen zijn op de leesmotivatie van vmbo-leerlingen. Deze paragraaf gaat verder in op deze factoren.

1.1 Intrinsieke leesmotivatie en extrinsieke leesmotivatie

De experts verwachtten dat intrinsieke leesmotivatie (lezen vanuit het leesplezier) op de lange termijn meer effect heeft op de leestijd van jongeren dan extrinsieke leesmotivatie. Wel dachten de deelnemers dat intrinsieke leesmotivatie geactiveerd kon worden door extrinsieke leesmotivatie, zoals een beloning. In de interviews kwam ter sprake dat een aantal leerlingen verwachtte dat ze meer zouden lezen wanneer ze een beloning krijgen. Aan de deskundigen is gevraagd hoe zij tegenover beloningen staan. De experts zagen een beloning als een mogelijkheid om een intrinsieke leesmotivatie te activeren. E4 zei daarover het volgende:

Als een leerling op dat moment een leuk boek te pakken heeft dan werkt het. Wat mij betreft, is alles geoorloofd.

1.2 Gevoel van competentie

Volgens de wetenschappelijke literatuur is het gevoel van competentie van belang bij leesbevordering. Tijdens de interviews noemde enkele vmbo-leerlingen het eigen leestempo of de leesvaardigheid als argument om niet te willen lezen. Ook volgens de deelnemers van focusgroep 1 is het van belang om te investeren in het gevoel van eigenwaarde van de doelgroep. E3 vertelde:

Wat mij altijd opvalt, is dat vmbo-leerlingen heel weinig zelfvertrouwen hebben. Die voedingsbodem daar moet heel veel ingestopt worden.

Dat zelfvertrouwen kan verbeterd worden door voldoende leesmateriaal aan te bieden waarmee jongeren succes kunnen behalen (zie ook paragraaf 2). De deskundigen vonden het van belang dat vmbo-leerlingen het gevoel hebben dat ze kunnen groeien. E1 zei het volgende:

Je moet ze het gevoel geven dat ze dingen kunnen. Als je ze precies het goede boek geeft, lukt dat. Ze moeten het gevoel hebben dat ze wel instaat zijn om een boek uit te lezen en te begrijpen. Dat kan een heel simpel boek zijn, maar net te kinderachtig. De eigenwaarde is wel heel belangrijk.

1.3 Gevoel van autonomie

Zowel in de literatuurstudie als uit de interviews met vmbo-leerlingen komt het belang van het van autonomie naar voren bij de keuze uit leesmateriaal (op school). Een gevoel van autonomie kan van invloed zijn op de leesmotivatie van jongeren. Ook de experts uit focusgroep 1 zagen autonomie als een factor die van invloed kan zijn op het leesplezier. E3 zag echter wel een praktisch bezwaar:

Tegenwoordig wordt er gezegd dat kinderen zelf een boek op maat mogen kiezen, maar dat is best ingewikkeld. Want je moet a) het kind heel goed kennen, b) weten welke boeken er zijn. Dat is best complex.

Ook E1 noemde het belang van keuzevrijheid. Volgens haar zou er ook meer gelezen mogen worden van buitenlandse auteurs.

1.4 Sociale interactie

Volgens de literatuur kan ook sociale interactie een positief effect hebben op de leesmotivatie. In de interviews bleek dat een deel van de jongeren verwacht dat samenwerken aan leesopdrachten ze kan motiveren en het leesplezier kan vergroten. Anderzijds waren er ook jongeren die negatieve verwachtingen hadden bij samenwerken. Volgens de deskundigen hangt het er bij samenwerken aan opdrachten vanaf welke (recente) ervaringen vmbo-leerlingen hebben.

Wel dachten ze dat het een positief effect op het leesplezier van jongeren heeft, wanneer jongeren met elkaar in gesprek gaan over het leesmateriaal (peer-to-peer). Ook dachten ze dat er een rol voor docenten ligt om met jongeren in gesprek te gaan door vragen te stellen als: ‘Wat vind je ervan/ wat zou je zelf doen in zo’n situatie?’ E3 vertelde:

Het werkt ook om een kind te vragen wat diegene van het boek vindt. Dat je oprechte belangstelling toont naar de mening van leerlingen.

1.5 Interesse

Volgens de experts is het ook van belang dat jongeren een leesmateriaal ter beschikking hebben dat aansluit bij hun interesses. Dit onderwerp wordt verder besproken in paragraaf 2 over het leesaanbod.

1.6 Leesbevorderingscampagnes

Tijdens de discussie kwamen een aantal keer leesbevorderingscampagnes ter sprake. Volgens de experts bestaan er voldoende campagnes gericht op leesbevordering. E2 stelde dat docenten veel te kiezen hebben.

E2 stelde de vraag of er onderzoek gedaan is naar campagnes zoals *De Weddenschap* en *de Jonge Jury*. Op deze vraag kwam niet direct een antwoord. Een kanttekening die daarbij meteen gemaakt werd, is dat het effect van een campagne op zich moeilijk te meten is omdat leesbevordering samenhangt met verschillende factoren.

E3 stelde *De Weddenschap* als campagne ter discussie. De deskundige verwachtte dat de campagne meer effect zal hebben, wanneer ze met iemand uit hun omgeving een weddenschap aan kunnen gaan, terwijl E2 dacht dat leerlingen juist tegen een bekende Nederlander kunnen opkijken. E1

dacht dat een bezoek van een goede schrijver, meer stimulerend werkt dan een uitdaging van een bekende Nederlander.

Wel waren de experts het eens over *de Jonge Jury*. Tegenover deze campagne stonden zij positief. Ze waren bijvoorbeeld te spreken over de lijst boeken (inhoud) en dat de lijst tot stand komt door en voor jongeren.

2. Leesaanbod

Volgens de deskundigen is het een duidelijke aanbeveling dat er voldoende leesmateriaal beschikbaar moet zijn voor vmbo-leerlingen. Uit de interviews met vmbo-leerlingen bleek dat jongeren ervaren dat er te weinig geschikt leesmateriaal is voor de doelgroep. De experts verwachtten dat dit niet klopt. Ze waren het dan ook eens met de stelling dat er voldoende leesmateriaal is, maar dat het de doelgroep niet bereikt.

Zij vonden het problematisch dat niet op alle vmbo-scholen een bibliotheek of mediatheek met leesaanbod aanwezig is, omdat het essentieel is dat geschikt leesmateriaal binnen handbereik van jongeren moet zijn. Extra aandacht ging naar gebieden in Nederland waar minder aanbod is. E1 vertelde:

Als kind heb je geluk als je opgroeit in de stad, omdat je automatisch omgeven bent door boeken. De bibliotheek is dichterbij. Als je op een kleine school zit, op het platteland, is de bibliotheek vaak wegbezuinigd. [...] Als je docenten hebt die niks doen, gebeurt er niks. Dan ben je als kind overgeleverd. Je moet dan al ouders hebben die iets doen.

[...]

Waar ik werk is de bibliotheek gehalveerd, er is een hele kleine bibliotheek overgebleven. Die bibliotheek gaat misschien wel ooit weg. Daarom is de bibliotheek van wezenlijk belang, want als kinderen moeten fietsen voor een boek, is het al verloren.

De deelnemers aan de focusgroep zagen verschillende oplossingen om de toegankelijkheid en zichtbaarheid van leesmateriaal te vergroten. Ten eerste kan persoonlijke begeleiding bij het kiezen van geschikt leesmateriaal vmbo-leerlingen helpen. Een voorwaarde voor die begeleiding is volgens de experts dat docenten en bibliotheekmedewerkers op de hoogte moeten zijn van het actuele jeugd aanbod.

Ten tweede zou er meer bekendheid moeten komen voor eenvoudig leesmateriaal. De deskundigen waren het erover eens dat uitgeverijen (o.a. Uitgeverij Eenvoudig Communiceren en Tricht) leesmateriaal uitgeven op een lager niveau. Volgens E3 zouden deze eenvoudige boeken niet in een aparte kast moeten staan, maar tussen de andere boeken die geschikt zijn voor de doelgroep. Daarnaast verwachtten de experts dat er winst te behalen is voor de eenvoudige boeken in het leesonderwijs.

Om toch voldoende geschikt leesmateriaal bij jongeren te krijgen, zagen de deskundigen mogelijkheden in meer samenwerking tussen lokale bibliotheken en scholen, omdat niet op alle scholen een bibliotheek aanwezig is.

Die kinderen verzamelen zich in schoolgebouwen. Het is eenvoudig: als de jongeren niet naar de bibliotheek komen, dan moet de bibliotheek daarheen komen.

Een project dat volgens de experts een belangrijke rol speelt bij de beschikbaarheid van leesmateriaal *is de Bibliotheek op school*. De volgende paragraaf besteedt meer aandacht aan de (mogelijkheden tot) samenwerking tussen scholen en openbare bibliotheken.

3. Leesonderwijs

Het onderwijs werd in deze focusgroep als een belangrijke plek genoemd om het zaadje van lezen in de vrije tijd te planten. Tijdens de discussie kwam ook een aantal didactische verbeterpunten ter sprake. Deze worden kort besproken, maar zijn minder relevant voor dit onderzoek over lezen in de vrije tijd.

Volgens E1 was het vooral belangrijk om vmbo-leerlingen “niet kwijt te raken” in het voortgezet onderwijs. De stelling waarmee de discussie geopend werd, was: ‘Het leesonderwijs zorgt ervoor dat vmbo-leerlingen minder lezen in hun vrije tijd.’ De experts vatten deze stelling verschillend op. Enerzijds zagen de deskundigen dat het negatief kan uitpakken wanneer docenten in het leesonderwijs teveel verplichtingen opleggen aan jongeren. Anderzijds stelde E3 de vraag of jongeren die op school lezen, in hun vrije tijd nog wel zullen lezen.

Als je het vrij lezen helemaal incorporeert in het curriculum, dan lezen ze op school in plaats van thuis.

De experts verwachtten dat goed leesonderwijs uiteindelijk kan bijdragen aan het vergroten van het aandeel lezers in de vrije tijd. E1 vertelt:

Je kunt ze op school aan de hand meenemen zodat ze niet afvallen. Ze kunnen weer beginnen met lezen als ze bijvoorbeeld zestien zijn. Ik geloof best dat iemand die gelezen heeft, ook best een poos niet kan lezen en daarna weer wel.

3.1 Actoren in het leesonderwijs

Tijdens de interactieve discussie over het leesonderwijs werden verschillende factoren en betrokken partijen besproken. Deze paragraaf gaat eerst in op de rol van invloedrijke actoren in het onderwijs: docenten en schooldirecties. Vervolgens wordt er ingegaan op de mogelijkheden tot samenwerking die de experts zien. Tot slot komt vrij lezen in het onderwijs ter sprake.

Docenten Nederlands

Volgens de experts bestonden er verbeterpunten op het gebied van de deskundigheid op het gebied van leesbevordering van vmbo-docenten Nederlands. Hoewel de experts zagen (en hopen) dat een groot aandeel docenten zeer deskundig is, dachten zij dat er terrein te winnen is door docenten te professionaliseren. E2 zei dat het afhankelijk is van de docent:

Als een docent het niet ziet zitten, dan houdt het op. Het is nog de willekeur van een docent op de school waar een leerling op zit.

Leraren kunnen bijvoorbeeld professionaliseren door didactische vaardigheden te verbeteren. E4 (methodemaker) zou het bijvoorbeeld aanmoedigen wanneer docenten Nederlands de methode los laten door bijvoorbeeld de tijd te nemen om dieper in te gaan op één onderdeel van het van Nederlands. Ook meer inzicht in de positie van het leesonderwijs zou kunnen bijdragen aan de professionalisering. E1 verwachtte dat de deskundigheid van docenten baat heeft bij het afnemen van een monitor op school (zoals gebruikelijk bij *de Bibliotheek op school*).

Docenten kunnen volgens E2 gemotiveerd worden door docenten te wijzen op de effecten van lezen op de taalvaardigheid zoals uit verschillende wetenschappelijke studies blijkt. Ook dachten de experts dat docenten Nederlands niet altijd een lager leesniveau van vmbo-leerlingen accepteren. E3:

Voor mijn gevoel is er ook een groep docenten die het moeilijk vindt om de stap naar beneden te halen en te accepteren dat een leerling op een lager niveau kan lezen, maar als het help om de leerling een trapje omhoog te krijgen, moet je dat maar accepteren. Het moet wel de eerste stap kunnen zijn. Het is lastig als docenten dat niet toelaten.

De andere experts zagen dit probleem ook. E1 benadrukte het belang dat het gevaar op de loer ligt dat vmbo-leerlingen op school hun leesplezier kwijtraken.

De deskundigheid op het gebied van leesbevordering ligt volgens de experts voor een deel binnen lerarenopleidingen. Daar moeten aankomende docenten Nederlands het belang leren inzien van leesonderwijs voor de taalvaardigheid van leerlingen. Volgens E4, die betrokken is bij een lerarenopleiding, wordt er op lerarenopleidingen al steeds meer aandacht besteed aan leesbevordering.

Voor docenten die al in het onderwijs werken, verwachtten de experts dat nascholing of trainingen kunnen bijdragen aan de professionalisering van het leesonderwijs. Een vraag die opgeworpen werd, was hoe docenten na een training gemotiveerd blijven om aandacht te besteden aan leesonderwijs. Het gevaar van trainingen is dat docenten na een training overgaan op de orde van de dag. E3 vertelt dat zij een netwerk 'lezen-vo' heeft opgericht. Twee keer per jaar komen alle docenten Nederlands van een aantal scholen bij elkaar. Ze nodigt gastdocenten uit en docenten kunnen ervaringen uitwisselen. De andere experts stonden positief tegenover dit soort bijeenkomsten. E2 vertelde bijvoorbeeld ook een netwerk op te zetten voor bibliotheken in Noord- en Zuid-Holland. Actoren die betrokken kunnen zijn bij nascholing zijn Stichting Lezen, bibliotheken en scholen samen.

Schooldirectie

Niet alle docenten zien het belang van lezen in of hebben voldoende deskundigheid om aandacht te besteden aan lezen in de les. Daarom was het volgens de experts ook van belang dat de directies van vmbo-scholen het belang van lezen inzien (176-188). Volgens de deskundigen moet er meer overleg plaatsvinden tussen de directies van bibliotheken en schooldirecties.

Het gaat ook om de opbrengst die je met elkaar tot stand brengt. Wil je dat met elkaar, wil je samen het leesplezier omhoog brengen? Dan kan je dingen gaan uitproberen. Verschillende bouwstenen neerzetten. Het gaan er niet om dat je weer leuke nieuwe activiteiten opzet.

Volgens E1 ligt het probleem ook deels in de wijze waarop scholen met hun budget omgaan. Lezen wordt volgens haar vaak niet als het belangrijkste gezien.

Openbare bibliotheek

Volgens de experts is meer samenwerking tussen openbare bibliotheken en scholen aan te bevelen. Zowel voor de bereikbaarheid (en toegankelijkheid) van het leesaanbod als voor leesonderwijs. E1 vertelde:

Dat je naar scholen gaat en kijkt wat je voor scholen kan betekenen. Dat zou landelijk eigenlijk meer ingebed moeten zijn. Daar zit wel een gat. Als je niemand hebt die dat doet en je docenten hebt die het niet weten (of geen zin hebben), heb je iemand nodig.

E4 vulde aan:

Dat zijn wel de twee routes. Want je hebt de organisaties en de betrokken bibliotheekmedewerkers. Als je die twee kanten of invalshoeken kan benutten, dan help je de docent een behoorlijke stap vooruit.

E3 maakte daarbij de kanttekening dat bibliotheken hun medewerkers dan wel de ruimte en deskundigheid moeten geven. Volgens de experts kan een samenwerking gerealiseerd worden vanuit bijvoorbeeld de Koninklijke Bibliotheek, *Kunst van Lezen* of via een (bestaand) landelijk opleidingshuis.

Een voorbeeld van een geslaagde samenwerking tussen scholen en openbare bibliotheken is het project *de Bibliotheek op school*. Een samenwerking van verschillende actoren is volgens de experts een oplossing om ontleding tegen te gaan. Het gaat niet om losse campagnes, maar ook om de samenwerking tussen school, de bibliotheek en leesconsulenten. E2:

Die dingen samen zorgen voor het vergroten van het leesplezier. Dat zorgt ervoor dat ontleding hopelijk stopt.

Over *de Bibliotheek op school* zijn de experts positief. Volgens E2 heeft dat project bijgedragen aan de professionalisering van het bibliotheekwerk (419-420). Bouwstenen van *de Bibliotheek op school* kunnen ook op scholen gebruikt worden die niet meedoen aan het project. E3 was daar erg over te spreken, omdat deze bouwstenen kunnen bijdragen aan het leesonderwijs.

Hoewel de experts positief waren over meer (ingebodde) samenwerking, zagen zij ook in waarom sommige scholen en bibliotheken bezwaar hebben. Belemmeringen kunnen bijvoorbeeld een gebrek aan tijd, geld en geschikt personeel zijn. Niet elke bibliotheek heeft de mogelijkheid om personeel vrij te maken. Volgens de experts zou er geïnvesteerd moeten worden in de professionalisering van docenten en bibliotheekmedewerkers.

E2 benoemde het probleem dat vo-leerlingen moeilijker te bereiken zijn van po-leerlingen. Dit heeft volgens haar te maken met de grote verdeeldheid van het voortgezet onderwijs.

Het zijn veel grotere processen om met het vo samen te werken: er zijn meer verschillende partijen, meer individuen, er moeten meer gesprekken gevoerd worden. Dat is niet erg, maar het werkt soms wat langzamer.

Belangrijk aan een samenwerking was volgens de deskundigen dat scholen en bibliotheken beiden eigenaar worden van leesbevordering. E3:

Het is iets dat we samen maken, dan ben je ook samen verantwoordelijk. Het vlechten met scholen daar zit volgens mij het geheim. Dat moet je op een goede, open, deskundige en sympathieke manier doen.

3.2 Vrij lezen

Uit de literatuurstudie bleek dat vrij lezen op school een positief effect kan hebben op de leesvaardigheid van vmbo-leerlingen. De geïnterviewde vmbo-leerlingen ervoeren vrij lezen op school verschillend. Sommige leerlingen vertelden bijvoorbeeld moeite te hebben met het concentreren. Volgens E1 was dat onvermijdelijk, maar hangt het er ook sterk vanaf hoe de docent met een dergelijke situatie omgaat. Volgens haar helpt het als de docent het goede voorbeeld geeft door zelf te lezen en door in gesprek te gaan over het leesmateriaal.

Volgens E1 kan het helpen om dagelijks tijd vrij te maken om vrij te lezen op school, zodat de gewoonte bij de leerlingen inslijt. Regelmaat is volgens haar een voorwaarde. Waarop E3 zei “Brugklas, boek in je tas.” Het moet volgens de deskundigen normaal worden dat je een boek mee naar school

4. Thuissituatie

Uit de literatuur blijkt dat ook de leesopvoeding door ouders van invloed kan zijn op leesbevordering. Tijdens de interviews is er niet expliciet naar de leesopvoeding gevraagd, omdat Duo Onderwijsonderzoek (2017a) daar onderzoek naar heeft gedaan. Wat bleek was dat bij een groot deel van de vmbo-leerlingen geen of weinig leesaanbod in huis aanwezig is. De meeste leesbevorderingsinterventies zijn daarnaast gericht op het leesonderwijs. Daarom wordt de experts gevraagd of zij verwachten dat het zou helpen om meer te investeren in de leesopvoeding. Hier hadden de experts niet direct een idee over. Wel dachten ze dat de relatie tussen vmbo-leerlingen en hun ouders soms lastig kan zijn. E4

In die leeftijd kan de relatie tussen de jongeren en ouders ook ingewikkeld liggen. Ze kunnen tegendraads zijn bijvoorbeeld. Als je ouders zeggen dat je moet lezen, doe je dat niet.

E2 vond het opvallend dat een meerderheid van de jongeren volgens de Leesmonitor [Stichting Lezen] zegt advies te krijgen van hun ouders over leesmateriaal. Een kanttekening die ze bij dat onderzoek plaatste, was dat er niet gevraagd wordt of het goed advies is. Voorzichtig wekte één van de experts de suggestie dat het mogelijk soms ook aan de financiële thuissituatie kan liggen dat jongeren geen leesmateriaal ter beschikking hebben.

Bijlage IIb: Samenvatting focusgroep 2

Samenstelling

- I: Interviewer/gespreksleider
- E5: Stichting Lezen, betrokken bij o.a. vmbo en lerarenopleiding, projectontwikkelaar;
- E6: Koninklijke Bibliotheek, dienstencoördinator digitaal jeugd;
- E7: Stichting Lezen en Schrijven, onderwijskundig adviseur onderzoek en aanbod;
- E8: Universiteit Utrecht, onderzoeker taaladvies (begrijpelijkheid van teksten) en taalonderwijs;
- E9: Ministerie Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, beleidsadviseur

Tijdens de discussie zijn verschillende factoren besproken die van belang kunnen zijn bij leesbevordering voor lezen in de vrije tijd van vmbo-leerlingen. Deze samenvatting bevat de belangrijkste onderwerpen uit de discussie die van relevant zijn voor het onderzoek. Hoewel de factoren vaak sterk met elkaar verwezen zijn, worden verschillende factoren in de samenvatting als aparte onderwerpen besproken.

1. Leesmotivatie

In de discussie tussen de deskundigen kwamen meerdere factoren ter sprake die van invloed kunnen zijn op leesbevordering. In deze paragraaf wordt dit kort samengevat.

1.1 Beloningen

De deskundigen verwachtten dat extrinsieke leesmotivatie een begin kan zijn voor intrinsieke leesmotivatie. In de interviews met vmbo-leerlingen vertelden een aantal jongeren dat ze meer zouden gaan lezen in hun vrije tijd, wanneer ze een beloning zouden krijgen. E7 vertelde dat ze de leerlingen begrijpt:

Voor hen is het op korte termijn een motivatie. Ik snap dat zij denken dat ze daardoor meer gaan lezen, maar als je daarna (na het boek en die prijs) wel een succeservaring hebt, maar die niet doorzet en zelf doorleest (zonder die prijs), ik denk dat je dan vrij snel een afname zal zien.

1.2 Gevoel van competentie

Tijdens de discussie kwam ter sprake dat het van belang is dat vmbo-leerlingen een succeservaring opdoen. Een succeservaring kan bijvoorbeeld bestaan uit het uitlezen van een hoofdstuk, verhaal of boek. E5 vertelde daarover:

Ik hoor altijd van die aandoenlijke verhalen van bibliothecarissen dat leerlingen het heel fijn vinden als ze een boek van kaft tot kaft uitlezen. Daar ga je misschien zelf aan voorbij, maar ik kan me voorstellen dat je dat ook eens meegemaakt moet hebben.

1.3 Gevoel van autonomie

Volgens E8 kon afbreuk aan het leesplezier gedaan worden, wanneer jongeren niet mogen lezen wat ze zelf willen. Als voorbeeld noemde ze vmbo'ers met interesse voor detectives die ze niet mogen lezen van school. E8:

Dan word je in feite afgewezen en daarmee krijg je misschien het idee dat je beter helemaal niet kan lezen, omdat wat je leest niet goed genoeg is.

Een genoemd bezwaar tegen een volledige vrije keuze van leesmateriaal is dat het moeilijker is om in te spelen op het sociale aspect van lezen wanneer iedereen iets anders leest. E7 gaf in de discussie de suggestie dat het mogelijk is om jongeren een aantal opties te geven waaruit ze kunnen kiezen.

1.4 Sociale interactie

De experts waren het erover eens dat het van belang is om ook in te zetten op het sociale component. Dat sociale aspect van lezen kan bijvoorbeeld bestaan uit een boek klassikaal bespreken of door met klasgenoten te spreken over personages uit een boekenserie. Ook leesbevorderingscampagnes zoals *de Jonge Jury*, *De Weddenschap* of *#Book* kunnen ervoor zorgen dat jongeren onderling over lezen spreken, maar ook met auteurs. E5 vertelde:

Er zijn vmbo-scholen die nooit een schrijver uitnodigen of het nut daar niet van inzien. Ik denk dat het best inpakt kan hebben, omdat de maker van boeken in gesprek gaat met kinderen, dat is heel bijzonder.

Waarop E7 reageerde:

Passionate Bulkboek doet dat ook elk jaar. De halve zaal ging gillen [...]. Schrijvers worden echt een popster [...]. Op dat moment was het zo spannend omdat ze ook vragen aan de schrijver mochten stellen. [...] Een auteursbezoek draagt heel erg bij aan leesmotivatie.

1.5 Concentratie

Ook de concentratie van vmbo-leerlingen kwam tijdens de discussie ter sprake. Tijdens de interviews gaf een aantal jongeren aan niet te lezen omdat ze moeite hebben met zich concentreren. De deskundigen zien niet direct een oplossing voor dit probleem, maar zien het als aanknopingspunt om het op de agenda te krijgen.

2. Leesaanbod

2.1 Toegankelijkheid

De stelling waarmee de discussie over het aanbod werd gestart, is: *Er is voldoende geschikt leesmateriaal, maar dat bereikt de doelgroep (vmbo-leerlingen) niet*. De deskundigen waren het eens met de stelling. E5 vertelde dat er mogelijk een oplossing ligt bij de begeleiding die jongeren krijgen:

Ze hebben juist die deskundigen (bibliotheken, docenten of ouders) nodig om ze daarbij te helpen. Zelf kunnen ze daar niet mee uit de voeten.

Wanneer een jongere gemotiveerd is om te lezen, moet diegene de stap zetten om daadwerkelijk te gaan lezen. Volgens E6 ligt de oplossing bij het gemak waarmee het aanbod beschikbaar is. Het gaat hierbij zowel om het papieren aanbod als het digitale aanbod.

2.1.1 Fysieke toegankelijkheid

Fysiek leesmateriaal is het papieren materiaal dat jongeren tot hun beschikking hebben, bijvoorbeeld op school, thuis of in de bibliotheek. Volgens E6 zijn er mogelijkheden om het aanbod in de openbare bibliotheek toegankelijker te maken voor jongeren. De expert vertelde dat ze recentelijk betrokken is geweest bij een ontwikkeling *For U* in de openbare bibliotheek van Haarlem. Het probleem in die

bibliotheek was dat een groep jongeren in het gat vallen tussen het jeugd- en volwassenaanbod. Uit onderzoek dat gedaan is, bleek dat jongeren graag zoeken op thema. E6 vertelde:

Je kunt het op thema plaatsen zodat het makkelijk is om te vinden. Het hele aanbod op onderwerp; van e-boeken tot tijdschriften. Zodat ze gewoon naar een hoek kunnen gaan en daar kunnen gaan snuffelen.

Volgens haar zijn ook juist docenten erg geholpen met dit soort projecten. E8 vulde aan dat het interessant is om te kijken naar het zoekgedrag van vmbo-leerlingen [Red. Weelink 2017]. Een praktische uitkomst uit een onderzoek is dat jongeren eerst kijken naar de jeugdcollectie, maar wanneer ze vervolgens gaan zoeken op genre staat er geen leeftijdsindicatie bij en blijken ze te zoeken in de complete collectie. De combinatie van zoektermen kan het toegankelijker maken om het juist aanbod te vinden.

2.1.2 Digitale toegankelijkheid

E6 dacht dat er ook terrein te winnen is op het gebied van digitaal aanbod (zowel e-boeken als luisterboeken). Dit lichtte ze als volgt toe:

Luisterboeken kunnen ook juist een eerste stap zijn om jongeren kennis te laten maken met verhalen. Als ze op die manier heel langzaam de stap naar lezen maken (282-284).

Daarnaast is er volgens haar terrein te winnen op het gebied van e-boeken. Een kanttekening die daarbij gemaakt werd, is dat voor e-boeken wel bepaalde digitale vaardigheden worden vereist die niet alle vmbo-leerlingen hebben. E6 vertelde over een pilot en onderzoek over hoe het digitale leesaanbod toegankelijker kan worden gemaakt. E8 opperde dat scholen, indien dat financieel haalbaar is, e-readers kunnen aanschaffen, zodat jongeren een e-reader kunnen lenen in plaats van een boek. E8:

Zeker als je een school hebt waar ze een kwartiertje lezen per dag. Geef het maar mee. Dat kan je ook heel makkelijk bijwerken met een nieuwe collectie. Ik kan me voorstellen dat dat al drempelverlagend werkt.

Een bezwaar dat E5 en E7 gaven bij het aanbieden van digitaal leesmateriaal, is dat uit bestaand onderzoek blijkt dat jongeren vaak een voorkeur hebben voor papieren materiaal. Ook in gebieden waar minder leesaanbod is, omdat er bijvoorbeeld geen bibliotheek dichtbij is, kan een digitaal leesaanbod een uitkomst zijn.

2.2 Geschiktheid

Naast de toegankelijkheid werd er in de focusgroep ook over de geschiktheid van het materiaal gesproken. Daarbij werden twee aspecten besproken: de aansluiting van het leesmateriaal op de interesses en leefwereld van vmbo-leerlingen en de aansluiting op het leesniveau.

2.2.1 Aansluiting interesses en leefwereld

Volgens E5 was het van belang dat leesmateriaal aansluit bij de leefwereld van vmbo-leerlingen. Hij vertelde over een succesvol voorbeeld uit het mbo, waar hbo-journalistiekstudenten een verhalenbundel schreven met waargebeurde verhalen over mbo-leerlingen. Hij zei daar het volgende over:

Die boeken worden echt ontzettend veel gelezen. Dus ook door studenten met het allerlaagste niveau. Om aan te geven dat die levensverhalen heel fijn gevonden worden om te lezen. Heftige onderwerpen vaak. Op school gaat het dan niet om het bespreken van het literaire aspect, maar meer als een veilige manier om de wereld te verkennen.

Verder stelde E9 ter discussie of het bestaande leesaanbod voldoende cultureel divers is, omdat vmbo-leerlingen zich mogelijk niet herkennen in de personages uit het huidige aanbod. De deskundige vertelde dat daar momenteel onderzoek over wordt gedaan in Tilburg. Dit gaat om een onderzoek van S. van den Bossche op Tilburg University naar de culturele diversiteit in Nederlandse jeugdboeken in de 21^e eeuw [Red.]. Volgens E5 is er inderdaad te weinig cultureel divers aanbod, maar speelt het ook een rol dat docenten vaak niet op de hoogte zijn van het actuele aanbod, waardoor ze het niet kunnen aanbevelen E7 verwachtte dat het zou helpen wanneer docenten zelf ook actuele jeugdboeken lezen in hun vrije tijd, in plaats van enkel literaire boeken.

E8 dacht dat het vooral belangrijk is om leesmateriaal per thema aan te bieden, om op die manier in te spelen op de interesses van vmbo-leerlingen (ook in het leesonderwijs).

2.2.2 Niveau leesmateriaal

Een aantal experts had dubbele gevoelens bij vereenvoudigd leesmateriaal. Enerzijds dachten zij dat eenvoudig leesmateriaal een geschikte tussenstap kan zijn voor leerlingen om het niveau omhoog te brengen, maar de experts signaleerde dat het voor sommige vmbo-leerlingen een eindstation vormt. Wat belangrijker werd bevonden dan het leesniveau is dat de thematiek aansluit bij de interesses van de doelgroep.

2.3 Actoren (bibliotheek)

Volgens de experts is het van belang dat meer bibliotheekmedewerkers leren inspelen op de vragen en behoeften van vmbo-leerlingen. Bibliotheekmedewerkers hebben volgens E7 bijvoorbeeld wel voldoende kennis over het primair onderwijs, maar niet over het gat tussen kinder- en volwassenboeken. E7:

Als jongeren er dan komen weten ze niet wat ze moeten lezen omdat ze geen hulp meer krijgen van de jeugdconsulent. In die tussenleeftijd tot 15 jaar wordt dat veel moeilijker.

E5 vertelde dat Stichting Lezen op dit probleem inspeelt door mensen in de bibliotheekwereld op te leiden. Volgens de experts was de niet altijd aanwezige expertise deels te verklaren door het kleiner wordende aantal vaste medewerkers in de bibliotheek: E8 sprak hierover haar zorgen uit en zag een mogelijke kans voor schoolbibliotheek.

Het aantal medewerkers in de bibliotheek wordt natuurlijk steeds kleiner en daarmee ook de expertise. Bibliotheek worden vaak vooral gerund door vrijwilligers. [...] Voor de schoolbibliotheek kun je daar wel betaalde mensen neerzetten.

3. Leesomgeving

3.1 Leesonderwijs

Een geschikt en bereikbaar aanbod alleen is volgens de experts uit focusgroep 2 onvoldoende om de leestijd van vmbo-leerlingen te doen toenemen. Ook de inbedding van het leesonderwijs en de houding van werden genoemd als belangrijke factoren.

Wel plaatste E8 de kanttekening dat het onduidelijk is wat het effect van literatuuronderwijs is op lezen in de vrije tijd. Volgens E5 dacht dat het onderwijs eraan kan bijdragen dat lezen in de vrije tijd een gewoonte wordt van jongeren.

Als een docent leerlingen enthousiast heeft gemaakt en je hebt thuis niet de routine of rust en ruimte om te lezen. Als dat niet je systeem zit, dan ga je dat ook niet doen.

3.1.1 Actoren

3.1.1.2 Docent

Volgens de experts uit focusgroep 2 is het van belang dat docenten in het voortgezet onderwijs het belang van lezen inzien. Het belang van lezen moet breed gedragen worden door een school, niet alleen door de docenten Nederlands. E6 vertelde over haar ervaring op de pabo en dacht dat die situatie toepasbaar zou zijn op het vmbo:

Dat heeft ook te maken met die docenten, ook op de pabo, maar voor het vmbo geldt dat ook. Als je een docent hebt die enthousiast kan vertellen over een boek, dan vindt iedereen het leuk om naar zo'n verhaal te luisteren. Sommige leerlingen vinden het dan misschien ook wel leuk om een boek te gaan lezen.

Verder werd het belang van de lerarenopleiding genoemd om docenten te motiveren en deskundig te maken. Op die opleiding kan volgens E8 draagvlak voor het belang van leesbevordering beginnen. E5 vertelde dat hij een positief gevoel heeft bij de lerarenopleidingen, maar zag ook problemen. Optimistische docenten die net van de lerarenopleiding komen, komen soms terecht in een weerbarstige praktijk met tegenstand van conservatieve docenten. Ook denken de experts dat op de lerarenopleidingen kansen liggen om aankomende docenten zelf over lesmethoden na te laten denken. Sommige docenten zouden methodes klakkeloos overnemen. De experts zagen wel in dat docenten door de hoge werkdruk in het onderwijs niet altijd ruimte is voor innovatie.

3.1.1.2 Schoolleiding en/of –directie

Om draagvlak voor leerbevordering op een school te creëren, speelt de schoolleiding en/of – directie ook een belangrijke rol volgens de deskundigen. Volgens E5 vertelde daarover:

Je moet in de structuur zitten. Dat betekent dat je hele schoolteams mee moet krijgen en directies. Dat is iets wat we binnen *de Bibliotheek op school* wel voor elkaar proberen te krijgen, maar dan nog zie je hoe weerbarstig de praktijk is. Zodra er mensen uit het team weggaan, zakt de boel weer in elkaar. [...]Maar het zit ook in het uitstralen als school om te laten zien dat de school aan leesbevordering doet. Dan pikken leerlingen het wel op als ze vier jaar op die school hebben gezeten. Maar niet als ze één jaar een docent hebben die het een jaar heel leuk vindt, maar in het volgende jaar gebeurt er niks.

Ook kwam in de focusgroep ter sprake dat het voor docenten moeilijk kan zijn om een verandering teweeg te brengen. E7:

Sommige mensen willen wel, maar als er van bovenaf gezegd wordt dat het niet kan of mag (of moeilijk is) weet niet of het snel zal gebeuren. Je zou het graag willen, maar dan moet je echt enthousiasme hebben.

Verder verwachtten de deskundigen dat het kan helpen wanneer leesonderwijs vakoverstijgend wordt gegeven. Als er bij geschiedenis bijvoorbeeld gesproken wordt over de Tweede Wereldoorlog, kan de docent leermateriaal aanbieden over dit thema. Ook zouden naast Nederlands andere vakdocenten in de les leerlingen vrij moeten laten lezen. E8 vertelde daarover:

Een samenwerking tussen verschillende schoolvakken en lezen. Juist die koppeling is ook heel belangrijk. Dat is intrinsiek motiverend op dat moment. Dan is de interesse er al meer, als je dan kan laten zien dat er interessante boeken zijn over dat onderwerp. Daar zijn ook wel initiatieven mogelijk.

3.1.2. Onderwijsvrijheid en keuzes

E9 merkte op dat het vanwege de vrijheid van het Nederlandse onderwijssysteem aan scholen zelf is hoe zij invulling geven aan het behalen van de kerndoelen van het curriculum. De geformuleerde kerndoelen zijn breed waardoor scholen het onderwijs op verschillende manieren kunnen invullen. E8 stelde daarop de vraag of er criteria bestaan waar lesmethodes aan moeten voldoen. Daarop kwam niet direct een antwoord, maar de gespreksleider stelde voor dat uit te zoeken na deze focusgroep. De vraag kwam voort uit onvrede van de deskundige over bestaande (traditionele) lesmethodes. Als een afwijkende methode werd Plot26 genoemd; een methode die sterk inzet op het leesplezier van jongeren. Hoewel er nog weinig onderzoek naar het effect van deze methode is gedaan, zagen de experts potentie in de methode. Wel vertelden ze dat een methode als Plot26 tegen het probleem kan aanlopen dat relatief weinig scholen binnen het traditionele onderwijssysteem de stap durven te zetten naar een deze methode.

Een aantal experts zag in dat lezen in de vrije tijd geen hoofddoel is in het onderwijs. E9 zei daarover:

Er wordt natuurlijk heel veel van docenten verwacht. Jij zegt dat lezen de basis is van alles, anderen vinden digitale geletterdheid het belangrijkste, of rekenen. Ik denk dat het ook voor docenten net als voor leerlingen zo makkelijk mogelijk moet zijn om zo goed mogelijk hun werk te kunnen doen.

4. Samenwerkingsmogelijkheden actoren

De deskundigen dachten dat het verhelderend kan zijn om structureler met verschillende partijen om tafel te zitten. Stichting Lezen is bijvoorbeeld een organisatie die het initiatief neemt om partijen samen te brengen. E8 geloofde dat samenwerking alleen tot stand komt met structureel beleid:

Stichting Lezen wordt jarenlang al ondersteund, dat juich ik van harte toe. Die continuïteit heb je hard nodig. Je moet een partner hebben die dat voortdurend bij allerlei partijen onder de aandacht brengt.

Daarop aansluitend vertelde E9 dat het volgens haar belangrijk blijft dat *Tel mee met Taal* een samenwerking is tussen verschillende ministeries, omdat op die manier meerdere instanties en partijen zich bezighouden met taal. E9 vertelde:

Hoe consultatiebureaus omgaan met taal, dat je je daar bewust van bent. Dat geldt net zo goed hoe docenten daarin zitten. Niet iedereen vindt leesplezier op zich een groot belang. Dat is ook een opmerking die je serieus moet nemen. Je moet je heel erg bewust zijn van de positie waar de ander in zit en de vraag die diegene heeft.

Tot slot voegde E6 toe dat het een langzaam proces is:

Primair onderwijs is van oudsher samen met bibliotheken, het voortgezet onderwijs zie je bij een aantal bibliotheken dat er samenwerkingen komen. Bibliotheken willen het wel, maar zijn nog heel erg aan het zoeken. Waar halen ze bijvoorbeeld de mankracht vandaan om ook met het vo samen te werken? Terwijl ze hun handen al vol hebben aan het primair onderwijs. Terwijl het net zo belangrijk is.

De deskundigen denken dat er een nieuwe functie voor bibliotheken op komst is. Bibliotheken richten zich steeds meer op laaggeletterdheid en vluchtelingenproblematiek. Toch is het voor veel bibliotheken moeilijk om mee te doen aan projecten als *Kunst van Lezen*, omdat dat een herinrichting van het bestaande budget vraagt.

Bijlage III Overige leesbevorderingsinitiatieven

Naast de beleidsinstrumenten die het ministerie OCW inzet voor leesbevordering, bestaan er tal van andere initiatieven die vaak tot stand komen met behulp van publieke middelen gericht op vmbo-leerlingen. Hoewel deze initiatieven hier niet centraal staan, is het voor de algemene beeldvorming van leesbevorderingsinitiatieven belangrijk om een aantal initiatieven te benoemen. Deze bijlage geeft een niet uitputtend overzicht van de leesinitiatieven.

Naam project	Inhoud	Doel(en)	Organisatie(s)	Doelgroep
<u>Dag van de Literatuur</u>	Literair festival voor scholieren uit de tweede fase van vo.	Jongeren enthousiast maken voor het lezen van boeken door ze in contact te brengen met.	Passionate Bulkboek.	Leerlingen uit bovenbouw voortgezet onderwijs.
<u>Doe Maar Dicht Maar</u>	Dichtwedstrijd ondersteund door lesmateriaal.	Zelf schrijven van verhalen en gedichten; Leren van soorten en kenmerken van fictie; Lezen van gedichten; Kennismaken met auteurs/boeken.	Poëziepaleis.	Nederlandstalige jongeren (12-18), vmbo/havo/vwo/ROC/mbo.
<u>Inktaap</u>	Jongerenprijs van de literatuur.	Jongeren confronteren met jurykeuzes van literaire prijzen en hun keuzes leren argumenteren.	Passionate Bulkboek; Stichting Lezen.	Jongeren.
<u>Dag van de Jonge Jury</u>	Eendaags festival met workshop en prijsuitreiking van de Jonge Jury.	Jongeren te stimuleren om te lezen.	Passionate Bulkboek; Stichting Lezen.	12-16 jaar.
<u>Kinderboekenweek</u>	Tien dagen lang landelijk activiteiten waarin het kinderboek centraal staat. Uitgave Kinderboekenweekgeschenk.	-	CPNB.	Basisonderwijs.
<u>Leeskraft</u>	App met boekentips, actuele boekenlijst, interactieve lessen rondom boeken	Vergroten leesplezier, woordenschat en empathie.	Openbare Bibliotheek Amsterdam, Den Haag, Rotterdam en Utrecht;	Onderbouw vmbo en praktijkonderwijs (12-15).
<u>Lezen voor de Lijst</u>	Website die hulp biedt bij het lezen voor de lijst voor o.a.		Stichting Lezen; Universiteit Utrecht; Rijksuniversiteit	Leerlingen en docenten (vo); ouders; bibliotheken.

<u>Nieuws in de klas</u>	het vak Nederlands. Educatieplatform dat jongeren stimuleert het nieuws te volgen en interpreteren.	Jongeren stimuleren tot lezen en gebruiken van kranten; opvoeden tot kritische krantenlezers.	Groningen; OCW Branchevereniging Nederlandse Dagbladpers (NDP).	Jongeren.
<u>Nieuwsbegrip</u>	Een lesprogramma voor o.a. begrijpend lezen aan de hand van de actualiteit.	Meer plezier in begrijpend lezen.	CED Groep.	Verschillende niveaus (van basisonderwijs tot mbo).
<u>Literatuur</u>	Boekenweek voor jongeren, met geschenkboek, uitreiking <i>Dioraphte Literatuurprijs</i> en schrijvers in de klas.	Jongeren in de bovenbouw het leesplezier te laten ontdekken.	CPNB; Stichting Lezen	Bovenbouw vmbo/havo/vwo.
<u>Stap op de rode loper!</u>	Interactief evenement op verschillende locaties.	Leerlingen enthousiast maken voor lezen en literatuur.	Stichting Samenleving en Kunst Amsterdam.	Bovenbouw vmbo.
<u>Read2me</u>	Voorleeswedstrijd.	Vergroten leesplezier, bevorderen lezen jeugdliteratuur; versterken samenwerking tussen bibliotheken en voortgezet onderwijs.	Onderdeel van <i>Kunst van Lezen</i> . Stichting Lezen; Cubiss; de Bibliotheek.	Brugklassers van het voortgezet onderwijs.
<u>De Weddenschap</u>	Uitdaging aan scholieren om drie boeken in zes maanden tijd te lezen.	Jongeren meer laten lezen.	Stichting Lezen.	Vmbo, mbo.